

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu
Bakalářská práce

Autor: Lucie Kosprdová

Studijní program: Prezentace a ochrana Kulturního dědictví

Studijní obor: 7105R071

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Lucie Kosprdová

Studium: F13494

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu

Název bakalářské práce AJ: Diary of Willy Mahler as a mirror of the history of the Holocaust

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Stručný obsah: Osobnost Williho Mahlera pocházejícího z rozsáhlého rodu Mahlerů, jeho působení v kultuře a společnosti, jeho deportace do Terezína. Jeho deník popisující život a utrpení v židovském ghettu, se zaměřením na jeho komplexní pojetí (vztah k ženám, vztah k rodině, starosti o jídlo...). Cíle: Podat komplexní obraz deníku Willyho Mahlera, který lze považovat za autentický popis života v terezínském ghettu a obraz samotné osobnosti Willyho Mahlera a jeho působení v kulturní i společenské oblasti na Havlíčkovobrodsku. Metody zpracování: Přímá a nepřímá metoda, analýza pramenů, diachronní přístup, biografická metoda.

Prameny: - archivní: Soka Havlíčkův Brod Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, sign. A 5693 5700 (A 5704) OSHB, sbírka listin. Katastrální úřad Havlíčkův Brod SOA Zámorské Noviny: Hlasy z Posázaví Sázavan Havlíčkův kraj Respekt Sborníky: Havlíčkovobrodsko 1-28 Vlastivědný sborník. Havlíčkův Brod 2001 Literatura: Zprávy městského musea v Německém Brodě z let 1916-1938. JOHNSON, Paul. Dějiny židovského národa. Praha 2007. Kašparová, Alena: Židé na Havlíčkovobrodsku. Havlíčkův Brod 2008. KIEVAL, Hillel J. Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918. Praha 2011. LANGHAMEROVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Marek POŁONCARZ. Malá pevnost Terezín 1940-1945. Praha 1996. NOVÁK, Václav. Malá pevnost Terezín. Praha 1988. PĚKNÝ, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha 2001. SCHUBERT, Kurt. Dějiny Židů: [historie, náboženství, antisemitismus]. Praha 2003. SOCHR, Jiří: Havlíčkův Brod a okolí. HB 1992. VOSICKÝ, JAROSLAV a kol.: 50 let kopané v Havlíčkově Brodě 1911 1961. Havlíčkův Brod 1961

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Oponent: Mgr. Pavla Plachá

Datum zadání závěrečné práce: 2.11.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením PhDr. Ondřeje Tikovského, Ph. D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Lucie Kosprdová

Anotace

Lucie Kosprdová: Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu,
Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017, 65 s., bakalářská práce.

Bakalářská práce je koncipovaná jako ucelený odraz deníku Willyho Mahlera v dějinách holocaustu, podávajícího informace o životě v židovském ghettu Terezín. V první kapitole se práce zabývá problematikou židovského obyvatelstva v samotném autorově rodišti, Německém Brodě. Sem přichází rodina Willyho Mahlera, která se později velmi významně podílela na jeho rozvoji, jako podnikatelé v textilní výrobě. Poté, co se Willy vrhl na samostatnou cestu – jako redaktor regionálních deníků, autor několika článků Lidových novin a vlastník fotbalového klubu, se také on významně zapsal do dějin města. Vše se však změnilo po nástupu Adolfa Hitlera a vyhlášení tzv. Rasových zákonů, kdy byla jeho rodina společně s dalšími židovskými obyvateli deportována do židovského ghetta Terezín. Na tomto místě si pak Willy vedl velmi rozsáhlý deník, ve kterém podává velmi rozsáhlé svědectví o životě a chodu samotného ghetta Terezín. Ve svých poznámkách také podává i nepříliš známé okolnosti o životě židovských obyvatel Terezína, což tvoří velmi důležitý doklad o dějinách holocaustu.

Klíčová slova: Willy Mahler, Německý Brod, židovské ghetto Terezín, holocaust, židé, koncentrační tábor

Abstract

Lucie Kosprdová: The Diary of Willy Mahler as a mirror of the history of the Holocaust, Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2017, 65 s., the bachelor thesis.

This bachelor thesis is conceived as a comprehensive reflection of the diary of Willy Mahler in the history of the Holocaust, providing information about the life in the Jewish ghetto Terezín. The first chapter deals with the problems of the Jewish population in the author's birthplace, Německý Brod. Where to the family of Willy Mahler came and later significantly contributed to its development, as entrepreneurs in textile manufacturing. After Willy rushed into his own paths as the editor of the regional newspapers and the author of several articles of Lidové noviny and the owner of a football club he also significantly went down in the history of the city. However, everything had changed after Adolf Hitler's had come into power and after the publication of so called Racial laws. His family along with the other Jewish inhabitants were deported to the Jewish ghetto Terezín.

There Willy kept a very extensive diary in which he gives us a very extensive testimony about the life and functioning of the Terezín ghetto itself. In his remarks he also gives us the little-known facts about the life of the Jewish inhabitants. It is a very important proof of the history of the Holocaust.

Keywords: Willy Mahler, Německý Brod, Jewish ghetto Terezín, Holocaust, Jews, concentration camp

Poděkování

Mé velké díky patří Mgr. Michalu Kampovi a Mgr. Aleně Jindrové z Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě, pracovníkům SOkA Havlíčkův Brod, pracovníkům Archivu Památníku Terezín a PhDr. Ondřeji Tikovskému Ph.D. za velkou ochotu a vstřícnost při vedení mé bakalářské práce. Mé poděkování patří také rodině, spolužákům i přátelům za podporu.

Obsah

Úvod.....	1
1. Židovské obyvatelstvo v Německém Brodě a jeho okolí.....	8
1.1 Rodina Mahlerů a ostatní židovské rodiny z Německého Brodu.....	13
2. Willy Mahler	19
3. Ego-dokumenty	21
3.1 Deník Willyho Mahlera.....	25
3.2 Charakteristika deníku Willyho Mahlera	26
3.2.1 Vnější znaky deníku Willyho Mahlera.....	26
3.2.2 Vnitřní znaky deníku Willyho Mahlera.....	27
3.3 Fenomény života v ghettu v deníku Willyho Mahlera	29
3.3.1 Režim a chod Terezína.....	30
3.3.2 Práce v Terezíně.....	36
3.3.3 Otázka jídla a shánění denních potřeb v Terezíně.....	38
3.3.4 Lékařská péče v ghettu.....	40
3.3.5 Volný čas a kultura v židovském ghettu	42
3.3.6 Vztah k ženám.....	46
3.3.7 Porovnání deníku Willyho Mahlera s vybranými ego-dokumenty deníkového rázu.....	47
Závěr	50
Seznam zkratk	53
Obrazová příloha.....	55
Seznam pramenů a literatury.....	57

Úvod

Tématem bakalářské práce je analýza deníku Willyho Mahlera, významného historického dokumentu, který podává svědectví o existenci židovského ghetta v Terezíně. Deník pojednává o židovských obyvatelích ghetta Terezín a životě na tomto místě. Právě proto je tento deník důležitým dokladem pro poznání dějin židů.

Samotný deník byl napsán významnou osobností Willyho Mahlera. Mahler se svým spíše bohémským způsobem života významně zapsal do dějin města Havlíčkův Brod („dříve Německý Brod“). Mahler pocházel z velmi rozvětvené židovské rodiny, která působila na Vysočině. Jeho rodina byla jednou z prvních židovských rodin, která přichází do Německého Brodu. Přes nepříznivé podmínky, které panovaly v českých zemích, se jejím členům podařilo stát průkopníky v oblasti podnikání a postupně vést i celkem bohatý život. Willy Mahler se však své rodině spíše vymykal. Vrhł se na samostatnou dráhu, pracoval jako redaktor regionálních deníků a přispěl několika články do Lidových novin. Také se významně zapsal do historie místního fotbalu. Byl po několik let vlastníkem fotbalového klubu v Německém Brodě, který podle dokladů pod jeho rukama neuvěřitelně vzkvétal. W. Mahler vedl i velmi bujarý společenský život.

Vše se však změnilo v době nástupu Adolfa Hitlera k moci v roce 1933 a vyhlášením tzv. Rasových zákonů. Což mělo za následek vlnu nelibosti a snahu o zničení samotného židovského pokolení, které vedlo až k hromadnému vyvražďování židovského národa po celé Evropě (označovaného jako Holocaust). I toto děsivé období zasáhlo do rodiny Willyho Mahlera. Během Protektorátu Čechy a Morava a druhé světové války byli nuceni opustit své domovy. Přičemž byli deportováni do koncentračních táborů. Willy byl společně se svou rodinou deportován do židovského ghetta v Terezíně, kde se jejich cesty rozdělily.

Právě z období Willyho deportace a jeho pobytu v židovském ghettu pochází deník, ve kterém popisuje život a samotný chod židovského ghetta Terezín. Willy Mahler pracoval v tomto ghettu jako úředník v evidenci, což mu zajišťovalo lepší podmínky, než měla jeho rodina. V rámci volného času pak mohl zapisovat své poznámky do deníku.

V práci je využita analýza pramene, která umožňuje proniknout do deníku Willyho Mahlera. Dále pracuji se základními historickými metodami, jako je kritika pramenů, analýza pramenů a jejich závěrečná syntéza. V této práci je také

použita biografická metoda, díky které můžeme dospět k základním údajům o životě Willyho Mahlera a jeho rodiny. Touto metodou lze dohledat i doklady o životě židovských obyvatel v Německém Brodě. Všechny zmíněné metody budou využity i při zkoumání Willyho deníku. Zároveň se pokusím i o jeho komplexní pojetí v rámci života v ghettu Terezín. Získaná fakta z daného deníku budou dále podrobena následné komparaci s odbornou literaturou věnující se zejména dějinám holocaustu.

Cílem této práce je podat jeden z obrazů vnitřního života v židovském ghettu a života samotného autora zápisků, jako příspěvek k rozsáhlému tématu holocaustu. Dalším cílem práce je také zasazení osobnosti autora do kontextu židovské komunity žijící v oblasti Německého Brodu a zároveň i stručná biografie osobnosti autora a jeho rodiny.

Tato práce primárně čerpá z *Deníku Willyho Mahlera*¹, který je uložen v Archivu Památníku Terezín.² Tento deník se dochoval v šesti částech majících podobu kapesních kalendářů, do kterých Willy psal poznámky o svém pobytu v Terezíně. Deník je napsán ručně a v českém jazyce. Dochovaly se i některé samostatné listy deníku, které byly napsány na stroji. Bohužel některé jeho části jsou nečitelné.

Informace o působení Willyho Mahlera v Terezíně jsem čerpala dále z různých dokumentů, které se dochovaly z doby jeho pobytu. Jedná se například o jeho předvolání k transportu, jeho žádosti apod.³ Tyto písemnosti jsou také uloženy v Archivu Památníku Terezín, avšak jedná se jen o zlomky, které dokládají velmi málo o jeho životě zde.

V otázce působení Willyho Mahlera a jeho rodiny v oblasti Německého Brodu a jeho okolí využívám prameny uložené ve fondu „Okresní Úřad Německý Brod“ ze Státního okresního archivu Havlíčkův Brod⁴ a také z fondu *Katastrálního úřadu Havlíčkův Brod*, kde se dochovaly dokumenty o nemovitostech rodiny Mahlerů. Z těchto pramenů lze vyčíst některé momenty ze života této rodiny. Díky nim je možné vytvořit pravděpodobný obraz jejich životů, činností a osudů.

¹ Archiv Památníku Terezín (APT), Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

² V archivu Památníku Terezín je v současné době uloženo obrovského množství věcného i listinného materiálu (z doby fungování Židovského ghetta Terezín), také 19 deníkových záznamů. Avšak jen malá část těchto deníků byla publikována. Téměř u všech 19 deníků je jeho autor znám, pouze u dvou deníků je uveden autora neznámý.

³ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704. Srov. Terezínská pamětní kniha, Terezínská iniciativa, Praha 1995.

⁴ Státní okresní archiv Havlíčkův Brod (SOKA Havlíčkův Brod), fond Okresní Úřad Německý Brod 1850 – 1940, kart. č. 153, Židovské kultovní věci, 1880.

Absence dostupné odborné literatury, která by reflektovala a hodnotila zásadní rozměr Willyho deníku či samotné osobnosti autora, se z mého pohledu jeví jako značně problematická.

Zůstává s podivem, že Willyho deník, který podává komplexní obraz o fungování židovského ghetta v Terezíně, nebyl prozatím odborníky považován za dostatečně nosné téma, které by bylo hodné hlubšího zpracování či publikování.

Prozatím existuje pouze několik nepublikovaných bakalářských a magisterských prací, které se ve velmi malé míře věnují osobnosti Willyho Mahlera či samotné existenci jeho deníku. Jedinou komplexní prací, která v malé míře zmiňuje osobnost autora (tedy Willyho Mahlera) a samotný deník, je diplomová práce *Michala Kampa* s názvem *Mahlerové v Německém Brodě 1861–1948*. Autorovi nelze upřít obrovský badatelský impuls zpracovat historii rodiny Mahlerů ve městě Německý Brod. V rámci své práce se také pokusil o stručný životopis osobnosti W. Mahlera, který doplnil i o jedinečný pohled na širokou škálu činností Willyho rodiny, přičemž stručně vypovídá o činnosti W. Mahlera, který se ze své rodiny spíše vymykal.⁵

Zmínky o deníku W. Mahlera (jakož o jeho autorovi) se ve velmi omezené míře vyskytují v odborné literatuře. Jsou často formulovány do rozsahu několika dílčích kapitol v rámci jednotlivých studií či monografií věnujících se spíše obecnému tématu holocaustu.⁶

Otázka židovského národa je v soudobé historiografii stále aktuálním tématem. Pozornost badatelů se po dlouhou dobu věnuje období holocaustu, ale také otázce vnímání židovského obyvatelstva v průběhu dějin. Z důvodů velké rozmanitosti a obrovského množství odborných prací věnovaných tomuto tématu jsem zvolila pouze omezený výběr z hlediska odborné literatury i pramenů.

Konkrétně k tématu dějin židovského národa zmiňují práci *Tomáše Pěkného* a jeho rozsáhlou práci s názvem *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Autor v této rozsáhlé publikaci dokázal objasnit otázku přítomnosti židů na našem území a svůj výklad doplnil rozsáhlou škálou dobových pramenů a tituly odborné literatury.⁷

⁵ Michal KAMP, *Mahlerové v Německém Brodě 1861–1948*, Brno 2007, Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

⁶ Např. Miroslav KÁRNÝ, „Konečné řešení“, Praha 1991.; Tomáš JELÍNEK – Blanka SOUKUPOVÁ, *Bílá místa ve výzkumu holocaustu*, Praha 2014.; *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, ed. Zdeněk SUSA, Středokluky 2008.; Timothy SNYDER, *Černá zem: holocaust - historie a varování*, Praha 2015.; Taňa KULIŠOVÁ, *Malá pevnost Terezín: národní hřbitov – ghetto*, Praha 1964...

⁷ Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993.

Publikací zaměřenou na otázku židovského působení na našem území je také práce Hillela J. Kievala s názvem *Formování českého židovstva (Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918)*. V této publikaci autor věnuje svou pozornost téměř totožnému tématu, jako tomu bylo v knize Tomáše Pěkného. Svůj pohled však doplnil o různé vnímání přítomnosti židovského pokolení v rámci období 1870 – 1948, převážně v době působení sociálního a vlasteneckého hnutí u nás.⁸ Podobnou prací je také kniha *Dějiny židů (historie, náboženství, antisemitismus)* od Kurta Schuberta, kde se autor věnuje téže problematice, i když v celosvětovém měřítku. Podává kromě komplexního obrazu židovských dějin také rozbor jejich náboženství. Vše obohatil o světové názory v otázce vnímání židů v průběhu staletí.⁹ Téže problematice se věnuje i Paul Johnson v rámci své publikace *Dějiny židovského národa*. Přínosem těchto prací je určitý obraz samotné existence židů jak na našem území, tak na celém světě.¹⁰

K otázce židovského ghetta Terezín zmiňují kolektivní práci autorů Miroslavy Langhamerové, Vojtěcha Blodiga a dalších autorů *Malá pevnost Terezín 1940–1945*. Autoři se v této práci zaměřili na určitý obraz života v Malé pevnosti Terezín, který je důležitý pro pochopení jednotlivých složek života v ní.¹¹ Práci vypovídající o totožném tématu je publikace s názvem *Malá pevnost Terezín* od Václava Nováka.¹² Z těchto prací se však blíže nedozvídáme o konkrétních osudech jednotlivců, kteří prošli tímto místem.

Jak již bylo výše zmíněno, doposud žádná práce monografického charakteru věnující se deníku Willyho Mahlera či jeho osobě nebyla publikována. Doposud nejrozsáhlejší odbornou prací zabývající se ve vedlejší míře osobností Willyho Mahlera a jeho deníku je citovaná kniha Aleny Kašparové a Michala Kampa *Židé na Havlíčkovobrodsku*. Jedná se o jedinou práci, která nahlíží v celé šíři a rozmanitosti na život a dějiny židovského obyvatelstva v oblasti Havlíčkovobrodsku. Snaží se přiblížit i jejich činnost v rámci regionu s přihlédnutím k celosvětovým dějinám. Toto dílo je podle mého názoru zpracováno náležitě odborně a fundovaně bez nedostatků. Autorům se podařilo v rámci svých tendencí zpracovat obrovské množství faktů o židovském pokolení v oblasti Havlíčkova Brodu (dříve Německého Brodu). Ačkoliv se jedná

⁸ Hillel J. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*, Praha 2011.

⁹ Kurt SCHUBERT, *Dějiny Židů: [historie, náboženství, antisemitismus]*, Praha 2003.

¹⁰ Paul JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, Praha 2007.

¹¹ Miroslava LANGHAMEROVÁ a kol., *Malá pevnost Terezín 1940–1945*, Praha 1996.

¹² Václav NOVÁK, *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988.

o úzce zaměřenou práci, jsou do ní zahrnuty i důležité aspekty týkající se života a působnosti židovských rodin pocházejících z tohoto regionu. Autoři své poznatky doplňují i o rozsáhlou pramennou základnu uloženou v SOkA Havlíčkův Brod a SOA Zámorsk. Bohužel se v této práci nedozvídáme mnoho dílčích informací o životě Willyho Mahlera a jeho deníku. Pojednání o osobě Willyho Mahlera a samotné existenci deníku je v této práci reflektováno ve velmi malé míře.¹³

Deníku W. Mahlera a osobě autora se více věnuje monografie *Miroslava Kryla* pod názvem *Osud vězňů terezínského ghetta 1941–1944*. V této publikaci je kromě stručné historie ghetta Terezín také pojednáno o osobnostech spojených s tímto místem. Autor ve velké míře využil i tzv. ego dokumentů, ze kterých čerpá dobové záznamy, které následně komparoval s historickými fakty. Tento fakt je pro předpokládanou práci přínosem, jelikož zmiňována práce *Miroslava Kryla* je podobného rázu, jako má být tato práce.¹⁴

Publikací věnující se oblasti sportu (převážně kopané) je kniha *Jaroslava Vosického* s názvem *50 let kopané v Havlíčkově Brodě*. Autor v této knize předkládá veškeré informace týkající se oblasti tohoto sportu ve městě Havlíčkův Brod. Přínosem této práce je, že se autor také věnuje působení Willyho Mahlera v rámci kopané.¹⁵

Předpokládaná bakalářská práce je členěna v první řadě na základě tematického hlediska s tím, že jednotlivé kapitoly jsou zpracovávány v chronologickém sledu. Po úvodním zhodnocení dostupných pramenů a literatury k tématu v první kapitole následuje první větší tematický blok práce (taktéž v první kapitole), jež nabízí detailnější zpracování Willyho deníku, včetně nastínění širšího obrazu života v terezínském ghettu v něm obsaženým.

První kapitola práce tedy pojednává o stručných dějinách, vývoji židovského osídlení ve Willyho rodišti, o významných židovských rodinách (tedy i o Willyho rodině, předcích...). Vývoj židovského obyvatelstva a Willyho rodina nejsou v práci zmiňovány náhodou. Bližší seznámení s nimi slouží jako podklad pro zamyšlení nad určitými stěžejními i rodinnými předpoklady, jež nebyly jen důležité pro Willyho pozdější život, ale také pro poznání části dějin i Willyho rodiště (Německého Brodu) a jeho židovského osídlení. Lépe tak vyzní výjimečnost generací židovského

¹³ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, *Židé na Havlíčkobrodsku*, Havlíčkův Brod 2008.

¹⁴ Miroslav KRYL, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1944*, Třebíč 1999.

¹⁵ Jaroslav VOSICKÝ, *50 let kopané v Havlíčkově Brodě 1911–1961*, Havlíčkův Brod 1961.

obyvatelstva Německého Brodu, ale také Willyho rodu (rodiny Mahlerů) nejen v rámci regionu, ale mnohdy v celonárodním kontextu.

Druhá kapitola věnovaná samotnému Willy Mahlerovi se zabývá jeho osobním i profesním životem a nastiňuje v obrysech rozmanitost Willyho činnosti i života.

Pomyslný druhý tematický blok předkládané práce pojednává o deníku Willyho Mahlera. Tato kapitola se zabývá rozborem deníku W. Mahlera i životem jeho autora v terezínském ghettu. Zároveň v obrazech nastiňuje rozmanitost života v něm během 2. světové války. Za účelem větší přehlednosti je kapitola o „deníku Willyho Mahlera“ dále členěna na vícero podkapitol. Po úvodní podkapitole věnující se obecnému rozboru ego dokumentů a jednotlivým složkám v nich obsažených je pozornost věnována především vysvětlení pojmu „ego dokument“ a jeho výzkumu a práci s ním. Do této podkapitoly je zahrnuto také rozdělení na jednotlivé složky, které se v ego dokumentech mohou objevovat či se v nich přímo objevují, a jejich případný rozbor v rámci deníků. Dále jsou také zařazeny podkapitoly reflektující některé typické znaky Willyho deníku – vnější a vnitřní znaky a vlastnosti, jež předurčovaly vzorce, které přispěly k jeho konkrétnímu vzniku. Celá kapitola je uzavřena nastíněním ústředních složek samotného deníku, ze kterých lze vytvořit vnitřní obraz života v židovském ghettu Terezín. Hlavním cílem této kapitoly je vykreslit pokud možno ucelený vnitřní obraz života v ghettu vtisknutého do jednotlivých záznamů vložených do deníku W. Mahlera, k čemuž jsou v první řadě využity informace sesbírané z prvotního pramene. Syntetizující výklad je nicméně dále podložen četnými odkazy na již zpracované dílčí práce věnující se otázce holocaustu a židovskému ghettu Terezín, ať již v dobové publicistice či v soudobé historické tvorbě. Tato kapitola je poté rozdělena na dílčí podkapitoly, v nichž jsou nastíněny konkrétní složky života W. Mahlera v terezínském ghettu během let 1942 až 1944. V neposlední řadě je v první části podkapitoly stručně představen režim a chod ghetta s přihlédnutím k dobovým dokumentům, jejich srovnání a doplnění o poznámky ze samotného deníku W. Mahlera. Dále je začleněna podkapitola vykreslující pracovní nasazení popsané v již zmiňovaném ego dokumentu, ale také v odborné literatuře.

Vzhledem ke značnému množství a různorodosti pramenné základny a literatury je zvláště v této práci nevyhnutelné zobecňování tak, aby bylo zamezeno přílišnému roztržštění nosného tématu do jednotlivin. V práci tohoto rozsahu není možné citovat veškeré dostupné prameny a literaturu k tématu holocaust a záměrně je tedy pracováno

s určitým reprezentativním vzorkem, který byl zvolen tak, aby byl dostatečně pestrý a obsahoval jak archivní prameny, tak i články z periodik.

Pro nastínění stěžejních otázek deníku W. Mahlera jsou uvedeny některé osudy členů Willyho rodiny, přátel, ale také zcela neznámých osob, s nimiž Willy Mahler sdílel svůj život v ghettu. Vzhledem k Willyho působnosti v rámci ghetta a k jeho stylu života jsou samozřejmě náležitě zohledněny také konkrétní příklady z jeho pobytu v Terezíně. Za pomoci dalších ego dokumentů (deníkového rázu) je Willyho deník komparován s konkrétními deníky pocházejících z téhož období (2. světové války) nebo z téhož místa (kterým byl Terezín). V samotném závěru je také zmíněn osud samotného autora deníku (Willyho Mahlera).

1. Židovské obyvatelstvo v Německém Brodě a jeho okolí

Doklady o přítomnosti židů v Německém Brodě a jeho okolí sahají až do 14. století. Prameny vypovídající o židovském osídlení v oblasti Havlíčkobrodsko se dochovaly až z doby novověku. Je tomu tak především zásluhou panovnických nařízení z doby osvícenství. V těchto dokumentech byl zaznamenáván pohyb a pobyt židovského obyvatelstva, protože v této době byli židé více sledováni. Mezi další prameny patří i tzv. *knihy familiantů*¹⁶ a *sčítání židovských obyvatel z let 1724, 1783, 1793*. Tyto dokumenty jsou uloženy v Národním archivu ČR, avšak z oblasti Německého Brodu a okolí se jich dochovalo pouze velmi málo. Jejich zbytky jsou v současnosti uloženy ve fondu *Okresní úřad Německý Brod 1830 - 1940*, který spadá pod fond *Židovské kultovní věci* v SOkA Havlíčkově Brodě.¹⁷ Jedním ze vzácných pramenů k období holocaustu patří *Deník Willyho Mahlera*, který je v současné době uložen v archivu Památníku Terezín. V tomto archivu, který se nachází v Malé pevnosti Terezín, jsou k dispozici i jednotlivé záznamy o transportech z území Protektorátu Čechy a Morava.

Kolem 14. století se objevují první zmínky o židovském obyvatelstvu v okolí Německého Brodu. Jejich přítomnost nejspíše souvisí s tzv. Haberskou stezkou, a to díky obchodní činnosti, kterou převážně vykonávali židé. Z tohoto důvodu se usazovali v centrech s velkou hospodářskou základnou a odtud se poté přemísťovali do dalších měst. Toto židovské osídlení je již na zmíněné Haberské stezce doloženo ještě před rokem 1350 v Habrech a v Německém Brodě. Dokumentem, který vypovídá o židovském osídlení v okolí Německého Brodu je beze sporu *Privilegium pánů z Lichtemburka* pocházející z roku 1310. Jedná se o jednu z nejstarších zmínek, ve které se objevuje otázka židovských daní. Z těchto pramenů však nemůžeme určit přesný počet židovských obyvatel ve městě během 14. století. Několik zmínek o jejich přítomnosti můžeme nalézt v *Privilegiu Jana Lucemburského* z roku 1341. Můžeme ale říci, že zde byli trvale usídlení – „z roku 1348 existuje doklad o jistém Isaachu von Deutschbrod“¹⁸, který byl bezesporu právě židovské příslušnosti. Dále také v roce 1379 uděluje král Václav IV. šlechtici Vítkovi z Landštejna právo přijímat a ochraňovat židy v Německém Brodě, z tohoto roku se také dochovala „*Městská kniha trhová z let 1379-*

¹⁶ *Knihy Familiantů*, též *Familiantské zákony* (Familiantengesetze) z let 1726–1727, stanovovaly horní mez počtu židovských rodin, které se mohli usadit na území Čech a Moravy. (Hillel J. KIEVAL, c. d., s. 22.)

¹⁷ SOkA Havlíčkův Brod, fond *Okresní úřad Německý Brod 1830 – 1940*, kart. 153, *Židovské kultovní věci*.

¹⁸ Jiří FIEDLER, *Židovská komunita HB*, text pro Městský úřad v Havlíčkově Brodě, 2000.

1404“.¹⁹ Tento dokument byl zásluhou havlíckobrodského historika Jiřího Sochra vydán ve sborníku *Havlíčkobrodsko*²⁰ v roce 1988. Ukazuje, že nejčastějším povoláním židů bylo půjčování na úrok, což však nebylo dáno tím, jak vypráví některé křesťanské domněnky, že by byli chtiví peněz. Často byli k této činnosti přímo nuceni a to převážně z důvodů, že křesťanští obyvatelé nemohli půjčovat a nebyli si podle dokladů ani ochotni půjčovat bez peněžního zisku.

Postavení židů se začínalo zhoršovat od doby křížových výprav, kdy začínali být vnímáni jako nežádoucí živel, který ruší klid křesťanské společnosti. Od této doby se židé jak na území celé Evropy, tak i u nás nacházeli v často skličujících a nepříznivých podmínkách a byli obětmi i dosti nepříjemných událostí, zvláště v době pogromů. Často také byli nuceni žít ve vyhnanství. Již v zmiňovaném 14. století, v době kdy se židovské obyvatelstvo pomalu usazuje v Německém Brodě, čeští panovníci začínají přijímat postupná opatření a vyhlášky z iniciace papeže Inocence III. Mnohá obviňování ze strany křesťanů často vedla až k pogromům na židovské obyvatelstvo. Jeden z pogromů proběhl během vlády Václava IV., který byl zapříčiněn nepříznivou situací v českých zemích v důsledku morové epidemie, ze které byli židé obviněni. Bohužel nemůžeme přesně říci, jako se tyto události dotkly osudů židovské komunity v Německém Brodě, nelze to vyčíst ani z dochovaných městských knih a listin, kdy tyto dokumenty jsou pouze strohé doklady faktů bez širších souvislostí.²¹

V době husitství docházelo ke značnému úbytku počtu obyvatel, převážně v důsledku úmrtí, útěku či vyhnání z města. Tato situace se mohla týkat i židovských obyvatel, jelikož se z této doby nedozvídáme o přítomnosti židů v Německém Brodě. Právě židé byli podle některých pramenů nakloněni husitskému hnutí a často se stávalo, že byli z nelibosti katolíků vyháněni. Tento fakt uvádí *Tomáš Pěkný* ve své knize „*Byli tak vypovězeni z některých evropských zemí například roku 1421 z Rakouska, 1422 z Bavorska a posléze i z měst českého království – 1426 z Jihlavy, 1430 z Chebu a 1464 z Mostu*“.²² Nemůžeme s jistotou říci, zda tomu tak bylo i v souvislosti s židy v Německém Brodě, protože se z této doby nedochoval žádný pramen, který by se o jejich přítomnosti zmiňoval. Počet židovských obyvatel Německého Brodu nikdy nepřesáhl více než 4 % ze všech obyvatel, ale i tak se jejich osudy nesmazatelně zapsaly do historie samotného města.

¹⁹ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, *c. d.*, s. 91.

²⁰ Havlíckobrodsko: vlastivědný sborník, Havlíčkův Brod: Okresní vlastivědné muzeum, Sv. 1, 1988.

²¹ Více Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, *c. d.*

²² Tomáš PĚKNÝ, *c. d.*, s. 38 – 42.

Až do roku 1848 byl pobyt židovského obyvatelstva v Německém Brodě zakázán, proto židé sídlili v 19. století pouze na venkově. Do města mohli pouze docházet v rámci svých potřeb. Ačkoliv jejich pravidelná přítomnost ve městě není nikde zaznamenána, zdá se i tak, že židovští obyvatelé byli omezováni ze strany brodských občanů. „V 2. polovině 19. století zde vzniká z iniciativy místní židovské komunity izraelská náboženská obec. Tato obec je jako samostatná s 85 členy, uváděna v soupisu *Statistik des Judenthums* z roku 1873“.²³ Zdáli je tento údaj pravdivý, však nelze nikterak doložit archivními prameny. Samotná židovská obec měla sama o sobě zajišťovat potřeby věřícím v jejich způsobu života. Zabezpečovala výuku judaismu pro děti, prostory a náčiní pro bohoslužby, ale i košer stravu²⁴. Dále také prováděla židovské rituály, kterými byla například obřizka, svatba či pohřeb a další. Hlavními činiteli ŽO byli starosta²⁵, náměstek starosty, rabín²⁶, učitel a kantor. V samotném Německém Brodě byla zřízena modlitebna²⁷, ze které byla později vytvořena synagoga. Modlitebna byla bezesporu hlavním centrem náboženského života.

Židovské obyvatelstvo bylo na našem území v této době velmi silně nábožensky zaměřeno. Tato židovská soudržnost a zachovávání židovských rituálů bylo pro židy nejdůležitější oporou na jejich útrpné cestě dějinami.²⁸

Z roku 1874 se pro Německý Brod dochovaly první židovské matriky, které obsahují zápis o prvním občanovi židovského náboženství v Německém Brodě, tento záznam je datován do roku 1889. „Jedná se o záznam o úmrtí jakéhosi Morice

²³ Tomáš PĚKNÝ, c. d., s. 95–98.

²⁴ Košer stravu obstarával tzv. šochet, jednalo se o židovského řezníka, který prováděl rituální porážky zvířat. (Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 130–149. Srov. Tomáš PĚKNÝ, c. d.).

²⁵ Post starosty obce zastával až do roku 1914 majitel brodského mlýna Bedřich Roth.

V prvorepublikovém období stály ve vedení židovské náboženské obce významné osobnosti, které se významně podílely na hospodářském rozvoji města. „V roce 1919 byl starostou zvolen Arthur Mahler, roku 1923 ing. Otto Bauer, v roce 1933 Ervin Löwy. Posledním starostou německobrodské obce izraelské byl Willy Mahler, který zastával tuto funkci, v období protektorátu velmi nevděčnou, až do roku 1942, kdy „odcestoval z Německého Brodu“, jak byla eufemisticky označena jeho deportace do Terezína“ (SOKA Havlíčkův Brod, fond Archiv města Německý Brod, kart. č. 429.).

²⁶ Prvním rabínem v Německém Brodě byl Jakub Singer, který tuto funkci zastával od roku 1896 až do roku 1914. Jeho nástupcem byl od roku 1914 Leo Bretish, který již dříve působil jako rabín v letech 1913 – 1914 v Ledči nad Sázavou. Posledním rabínem se stal Natan Guttman, který tuto funkci vykonával pouze do ledna roku 1924. (Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 90 – 107.).

²⁷ Nacházela se v Dolní ulici, v domě číslo popisné 157, který patřil rodině Korefů. Byla umístěna v prvním patře domu se vstupem po schodišti ze zadní části domu. „O modlitebnu se staral tehdejší majitel domu Alois Koref, který přišel do Německého Brodu v 90. letech 19. století a provozoval v tomto domě i obchod s galanterií. V roce 1940 se svou rodinou odchází do Prahy“ (Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 97–107.).

²⁸ Obecné problematice židovského náboženství a rituálů se blíže věnuje ve své knize Kurt SCHUBERT, *Dějiny Židů: [historie, náboženství, antisemitismus]*, Praha 2003.

*Sušického ze dne 28. 7. 1889*²⁹ „Z dochovaných dokumentů ze sčítání obyvatel mělo žít v roce 1880 kolem 159 židů“.³⁰ Bohužel je německobrodských matrik velmi málo, a to především z důvodu ničení originálních záznamů gestapem v době Protektorátu Čechy a Morava, které se dotklo i Německého Brodu. V tomto důsledku se nedochoval žádný originální záznam a mnohé další dokumenty a prameny o židovských obyvatelích byly ztraceny.

Přítomnost židů přetrvávala i na venkově, kde často zaujímali významná postavení. Jejich nejčastějšími povoláními byly obchod s obilím, kůží a s mnohým různorodým zbožím. Dalším oborem jejich činnosti bylo například trafikantství a vinopalství.³¹

Na přelomu 19. a 20. století byl počet židovských obyvatel v Německém Brodě na svém vrcholu. „V roce 1890 žilo v Německém Brodě 5 735 obyvatel, z nichž se 236 přihlásilo k judaismu“.³² Především díky existenci židovské náboženské obce ve městě si někteří židovští obyvatelé zachovávali svůj specifický způsob života. Zároveň se začínali objevovat i někteří jedinci z řad židů, kteří se postupně přizpůsobovali křesťanům, kterých byla většina.

V polovině 19. století však dochází k radikálním změnám převážně ve struktuře židovského obyvatelstva. Stalo se tak z příčiny jejich stěhování do měst.

„V době před druhou světovou válkou čítal Německý Brod kolem 10 760 obyvatel, z čehož se jen 146 hlásilo k izraelské víře a pouhých 8 je židovské národnosti“.³³ Nová židovská generace, která již vyrostla v Německém Brodě, podléhala asimilaci. Stávalo se tak, že židé hovořili českým jazykem, navštěvovali české školy a často byli členy i českých spolků. Z tohoto trendu se vymykaly pouze některé bohatší rodiny továrníků. Přesto bylo jejich sociální rozvrstvení totožné s dřívější dobou – ve městě byli přítomny bohaté vrstvy, střední třídy a chudí občané.³⁴

De facto to byli právě židé, kteří výrazně přispěli k hospodářskému rozkvětu města v první polovině 20. století. V této době docházelo k častým nepokojům

²⁹ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 105. Srov. Národní archiv ČR, Fond židovské matriky HBMA, inč. 400.

³⁰ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 105.

³¹ *Tamtéž*, s. 120–135.

³² *Tamtéž*, s. 131.

³³ Encyklopedie Německý Brod, Sčítání lidu z roku 1930, 2007.

³⁴ Více o vývoji židovské společnosti se dozvídáme od Tomáše PĚKNÉHO, c. d.

a demonstracím, jež byly vyvolány hospodářskou krizí. „Podle některých svědků došlo k vykrádání obchodů a mimo jiné i k napadení židovských domů“.³⁵

Po nástupu Adolfa Hitlera k moci v roce 1933 došlo k odlišnému vztahu k menšinám zvláště ze strany německých občanů. Celkově byly antisemitské projevy v oblasti Německého Brodu pouze okrajovým jevem. Objevovaly se ve spojitosti s fašismem a českým nacionalismem. Byly směřovány proti těm, kteří ohrožovali národní zájmy a zájmy občanů – často právě na úkor židovských obyvatel a Němců.³⁶

„Otevřeně k českému nacionalismu se v Německém Brodě otevřeně hlásil Gustav Dörfel, která vydával noviny *Naše hlasy – Národní a občanský týdeník Českomoravské vrchoviny*“.³⁷ Tyto noviny byly založeny v roce 1933 a přinášely především zprávy regionálního charakteru, nikoli antisemitské myšlenky. To se však netýkalo vydávání Havlíčkova kraje, který obsahoval články nasměřované proti židům. V druhé polovině 30. let se už i na Českomoravskou vrchovinu donesly zprávy o existenci koncentračních táborů určených pro vyhlazení židovské rasy.³⁸

Po anšlusu Rakouska v roce 1938 se v oblasti Českomoravské vysočiny zvýšil počet židovských uprchlíků (prchajících z okupovaných oblastí), avšak daleko horší situace nastala v době Mnichova. Z rozhodnutí vlády došlo k vytvoření tzv. uprchlických táborů na Vysočině – ve Světlé nad Sázavou a v Herálci.³⁹

V době po konferenci v Mnichově a později v Protektorátu Čechy a Morava se objevovaly první návrhy na perzekuce proti židovským obyvatelům. V souvislosti s těmito událostmi dochází na Vysočině k několika tragickým událostem – jak k vypalování židovských synagog a vyhánění židů, tak i k tragickým úmrtím.⁴⁰

21. června 1939 došlo k vydání prvního zákona, který se věnoval otázce židovského majetku. „Během let 1940 – 1941 ho následovalo další nařízení, které znamenalo naprosté odříznutí židů od ostatních obyvatel, a tak dochází k odstěhování některých rodin, kteří chtěli odejít do Prahy“.⁴¹ To se týkalo i rodin v Německém Brodě. Ty se podle dokladů musely nejprve hlásit na gestapu, které přímo sídlilo ve městě. Často se pak nevyhnuly deportaci do židovského ghetta v Terezíně a následně do

³⁵ Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, fond Kapitalismus, Vzpomínky J. K.

³⁶ *Tamtéž*.

³⁷ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 172–173.

³⁸ *Tamtéž*, s. 160 – 180.

³⁹ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 160–180.

⁴⁰ Tomáš PĚKNÝ, c. d., s. 80–150.

⁴¹ Livie ROTHKIRCHENOVÁ, *Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938 –1945* In: *Osud Židů v protektorátu 1939 – 1945: Sborník studií Livie Rothkirchenové, Evy Schmidtové – Hartmannové, Avigdora Dagana*, Praha 1991 s. 17–79.

koncentračních táborů. „*Ve dnech 9. a 13. června roku 1942 došlo k transportům většiny židovských rodin jak z Německého Brodu, tak i z jeho okolí. Transporty AAC a AAd směřovaly z Kolína do židovského ghetta v Terezíně, bylo jimi deportováno 41 osob přímo z Německého Brodu*“.⁴² Celkem s rodinami, které se přestěhovaly z Německého Brodu do Prahy, a rodinami z okolních vesnic, dojdeme k číslu 123 židovských občanů, kteří byli deportováni do Terezína a dalších koncentračních táborů. Z dokumentů uložených v Archivu památníku Terezín se dozvídáme, že „*z uvedeného počtu 123 občanů, 97 mužů, žen i dětí se stali oběťmi vyhlazovací politiky a tragicky zahynuli v koncentračních táborech*“.⁴³ Z tohoto počtu bylo přeživších pouze málo, a mnoho z nich se snažilo vymazat ze své paměti svou minulost a proto často emigrovali a nevrátili se do místa svého rodiště.⁴⁴

V dnešní době je velmi obtížné dohledat úplné údaje. Především nyní, kdy z oné hrstky přeživších je jich mezi námi již velmi málo. Z tohoto hrůzného období se dochovaly dva významné prameny – kniha Věry Moravcové⁴⁵ „*Vzpomínky a harmonika*“ a „*deník Willyho Mahlera*“, dokládající hrůzy, kterými si prošli společně se svými rodinami, přáteli či úplně cizími lidmi, jak v židovském ghettu Terezín, tak i v mnohých koncentračních táborech.⁴⁶

1.1 Rodina Mahlerů a ostatní židovské rodiny z Německého Brodu

První rodinou židovského původu, která přišla do města, byla rodina Mahlerů. Rodina Mahlerů má velmi dlouhou historii. „*Jméno Mahler pochází již z doby císaře Josefa II, který nařídil židům mít i druhá jména pro úřední potřeby*“.⁴⁷ Lze se domnívat, že jméno „*Mahler*“ bylo odvozeno z německého slova „*mahlen*“, znamenající činnost, kterou bylo mletí obilí.⁴⁸

První důležitou osobou tohoto jména, která se svou činností zapsala do dějin Německého Brodu a jeho okolí, byl Šimon, který přišel do Německého Brodu z obce

⁴² Více Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 179.

⁴³ Terezínská pamětní kniha, Terezínská iniciativa, Praha 1995.

⁴⁴ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 100–179.

⁴⁵ Věra Moravcová – židovská autorka a hudebnice pocházející z Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, která byla také během 2. světové války prošla židovským ghettom Terezín a dalšími koncentrač. tábory. Její kniha „*Vzpomínky a harmonika*“ obsahuje autorčiny poznámky z těchto míst. (Věra MORAVCOVÁ, *Vzpomínky a harmonika*, Žďár nad Sázavou 1995.).

⁴⁶ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 130–149.

⁴⁷ Tomáš PĚKNÝ, c. d., s. 86–93.

⁴⁸ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 100–179.

Kaliště u Humpolce. Do obce Kaliště se se svou rodinou přestěhoval v roce 1828. Výrazně se mu zde dařilo v oblasti vinopalnictví, kdy své produkty vyvážel do různých koutů naší země. Po uvolnění poměrů a židovských nařízení v roce 1861 se jeho rodina rozdělila a odchází do měst. V tutéž dobu odchází i Šimon se svou rodinou (ženou Marií a syny Josefem a Filipem) do Německého Brodu. Jeho rodina se později stala jednou z nejvýznamnějších rodin ve městě i mimo židovskou komunitu.⁴⁹ „Mahlerovi si ve městě koupili dům na Horním předměstí číslo popisné 41, jehož prodej neproběhl bez problémů a spekulací ze strany občanů města“.⁵⁰ Proto z počátku nebyli ve městě příliš oblíbení. V tomto domě žili i provozovali svou živnost, kterou byl prodej alkoholu, potravin a drobných předmětů denní potřeby. Šimon tak dokázal zabezpečit svou rodinu a zajistil její rozkvět. „V roce 1865 Šimon umírá, těsně před jeho smrtí kupuje tento dům Šimonův syn Filip, který se narodil v prosinci 1834“.⁵¹

Šimonova manželka se po jeho smrti vrátila na Lipnici, kde pokračovala ve své živnosti – podomním obchodování. „Těšila se pojmenování „mameh“ neboli matka rodu a byla jí ze strany okolí projevována velká úcta a vážnost“.⁵² Její vážnost ještě vzrostla v důsledku její návštěvy u samotného císaře, na nichž se podíleli její potomci a příbuzní žijící ve Vídni. „Konec svého života prožila v Německém Brodě u svého syna Filipa, kde také 15. září 1883 zemřela“.⁵³ Byla však pochována stejně jako její manžel Šimon na židovském hřbitově v Humpolci. Od roku 1865 můžeme vnímat rodinu Mahlerových ze dvou rovin – rodiny Josefa a Filipa.⁵⁴

Rodina Josefa Mahlera se proslavila jako zdroj hudebních talentů (v čele s Gustavem Mahlerem), ale i další členové uplatnili své nadání v různých oborech vědy a kultury. V roce 1857 se Josef oženil s bohatou vdovou z Polné. „Nabyl tak velkého jmění, se kterým pomohl svému otci s rozšířením obchodu a po smrti otce kupuje dům čp. 10 v samotném Městě, kde zřídil vlastní obchod.“⁵⁵ V roce 1873 kupuje další velmi rozlehlý dům čp. 45, který se nachází na Horním předměstí – o ceně 3 000 zlatých,

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ SOKA Havlíčkův Brod, Fond OSHB, sbírka listin, ČD 2027/1863. Srov. Cesta Vysočiny, 28. 1. 2003, s. 5.

⁵¹ SOKA Havlíčkův Brod, *Sčítání lidu 1890*, fascikl 92, dům čp. 40 Horní předměstí. Tamtéž, fascikl 95, dům čp. 10 Město.

⁵² Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 138–139.

⁵³ Tamtéž, s. 140.

⁵⁴ Tamtéž, s. 140–190.

⁵⁵ SOKA Havlíčkův Brod, *Sčítání lidu 1890*, fascikl 95, dům čp. 10 Město.

jednalo se o doposud nedražší koupi v rodině Mahlerů. Již v tomto roce zřizuje ve svém sídle pletářský podnik „Josef Mahler“.⁵⁶

V roce 1887 se po vstupu Josefova syna Viléma do otcova podniku mění jeho název na „Josef Mahler a syn“. Vilém se v otcově podniku během 90. let 19. století těšil velkému vlivu – zastupoval celý podnik a propagoval veškeré jeho služby navenek. V roce 1896 do rodinného podniku vstupuje Josefův další syn, Viktor. Od této doby nesla továrna opět odlišný název, tentokrát „Továrna na pletené zboží Bratří Mahlerové“. Od devadesátých let se rodinný podnik bratří Mahlerů nacházel v rychlém rozkvětu. *„Pro jeho udržení byli v srpnu roku 1900, předloženy Městskému úřadu plány na zbudování obytné budovy pro zaměstnace, dále také žádost o možnost vybudování přístavku pro praní přize, konírny a kůlny. To však nebylo vše, dále bratři žádali možnost zvýšení sušírny a přízemku.“*⁵⁷ Josef umírá v roce 1899. *„V roce 1899 umírá jako uznávaný a ctihodný německobrodský občan.“*⁵⁸

V roce 1907 získali bratři povolení ke zbudování jednopatrové vily v sousedství továrny. Pro tuto vilu se vnesl název „Vila Bratří Mahlerů“, která je známa obyvatelům Havlíčkova Brodu dodnes. *„Vila byla dostavěna 10. prosince 1908 a skládala se ze dvou oddělených bytů, kde našli domov oba bratři i s rodinami.“*⁵⁹ Tato vila znamenala velký zásah do města, protože na místě, na kterém byla postavena, kde se říkalo „Na Valech“, se původně nacházelo středisko brodského fotbalu, které tedy roku 1907 muselo být přesunuto. *„Nalezli své místo tzv. „Staré losy“ a později „Na Losích“, kde byl později správcem Willy Mahler. Toto místo získali pravděpodobně díky přičinění samotného Viléma Mahlera, který byl sympatizantem místního fotbalu, jelikož v jisté době měla továrna vlastní fotbalový klub tzv. „Mahlerova XI.“*⁶⁰

V této dosti obtížné době v rodině Mahlerů došlo na počátku roku 1916 k velké rodinné tragédii, kdy 28. ledna umírá v nedožitých 45 letech Viktor Mahler. Zanechal po sobě dva nezletilé syny Hanuše a Josefa, které si vzal do opatrovnictví jejich strýc a kmotr Leopold, který byl továrníkem v Jihlavě. *„Po Viktorově smrti uzavřel Leopold s Vilémem dohodu o odkoupení poloviny celé zděděné továrny, za 84 tisíc korun továrnu*

⁵⁶ SOKA Havlíčkův Brod, fond OSHB, sbírka listin, ČD 6409/1895; Týž, karton 381, inv. č. 2132, sign. 10 M/1, list 7, 28, 29, 36.

⁵⁷ SOKA Havlíčkův Brod, fond AMHB, karton 381, inv. č. 2132, sign. 10 M/1, list 89.

⁵⁸ Židovský hřbitov Havlíčkův Brod, Leděčská ulice, hrob Josefa a Barbory Mahlerových.

⁵⁹ Dana SCHLAICHERTOVÁ, *Architektura a urbanismus Havlíčkova Brodu 1848 – 1938*, Havlíčkův Brod 1998.

⁶⁰ Jaroslav VOSICKÝ a kol., c. d.

odkoupil Vilém.⁶¹ Poté vedl továrnu sám Vilém, továrna se tak nacházela ve své nejvýznamější a nejprogresivnější době vůbec. V době hospodářské krize se změnil i z povolení Ministerstva vnitra název továrny na „Bratří Mahlerové akc. spol.“⁶²

V tuto dobu Josef odjíždí do Spojených států amerických a Vilém odchází na zasloužený odpočinek do svého bytu v Praze, kde 12. srpna 1941 umírá stářím.⁶³ Továrna tak přechází do rukou Hanuše Mahlera, a pod jeho rukama opět vzkvétá. Vše se však změnilo v osudném roce 1938, kdy nacisté vydali mnoho zatykačů, které se dotkly mnoha zaměstnanců pletařské továrny. Samotná okupace 15. března 1939 výrazně zasáhla i do života Hanuše, jako žida, který byl nucen továrnu opustit i s ostatními členy rodiny Mahlerů. V témže roce odjel do Holandska, kde připravoval podmínky pro následný příjezd manželky Edith a syna Jiřího. Jeho plány jsou však zmařeny postupem nacistických vojsk. „*Sám je nucen před nacisty odjet do Spojených států a jeho rodina byla 10. října 1943 deportována do Terezína. Syn Jiří v listopadu 1943 umírá na spálu. Hanušova manželka Edith umírá 5. září 1944 v jedné z plynových komor v Osvětimi.*“⁶⁴

Během války byla továrna v rukou ing. Alfréda Ulichbergera, českého Němce (člena místní buňky NSDAP) a dr. Karla Paštiky. „*V tuto dobu byla továrna přejmenována na PLEAS, ing. Alfréd Ulichberger byl jejím ředitelem a již zmíněný dr. Karel Paštika byl jejím nejvýznamějším akcionářem. Paštika získal 74% podíl z celé továrny odkoupením od rodiny Mahlerů, za které dokonce splácel i jejich dluhy ve válečné době.*“⁶⁵ Po válce se opět do Německého Brodu vrací Hanuš Mahler. „*Vše se změnilo 21. listopadu 1946, kdy se do Československa opět vrací Hanuš Mahler, který se ucházel o místo v továrně, které dříve ztratil z důvodů rasové diskriminace. Stal se prodejním ředitelem s podmínkou, že se nebude angažovat ve vedení továrny.*“⁶⁶ Později odjíždí zpět do Spojených států a již nikdy se do svého rodného města nevrátil. Umírá u svého bratra Josefa.⁶⁷

Josef Mahler i se svou rodinou v zámoří přežil válku bez úhony a podařilo se mu vepsat do historie vědy. „*Již ve Spojených státech získal v roce 1930, patent na*

⁶¹ SOKA Havlíčkův Brod, fond OSHB, sbírka listin ČD 365/16; Těž, kart. 1, sign. 1, inv. č. 2/6.

⁶² Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 140–152.

⁶³ *Tamtéž*, s. 150 – 152.

⁶⁴ *Havlíčkovobrodsko v národním odboji 1914 – 1918, 1939 – 1945*, Havlíčkův Brod 1946, s. 184.

⁶⁵ SOA, Zámorsk, fond PLEAS a. s. Havlíčkův Brod 1916 – 1948, sign. I, inv. č. 2/8 –10, 2/12; Těž, sign. II, inv. č. 1/30.

⁶⁶ Ivan Hart, *Květy patří jubilantům*, Havlíčkův Brod 1971, s. 44– 46.

⁶⁷ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 150 –152.

pořizování barevných vzorů na pletených výrobcích.“⁶⁸ Také „Stál u vzniku mnoha fotografických patentů ve spolupráci s E. H. Landem, který na svou osobu stáhl veškerou Mahlerovu slávu. Z toho důvodu se z Josefa brzy stal celkem zapomenutý vynálezce.“⁶⁹ Ve svém výzkumu se zajímal o problematiku pozorování stereotypických fotografií, jelikož nejběžnějším prostředkem pro pozorování fotografií byly čočkové stereotypy, které se musely přikládat k oku. Výsledkem jeho bádání bylo objevení vhodného uspořádání světelných svazků k zobrazení jednoho snímku – pomocí zařízení, které nazval „Photoplastikon“. Na toto zařízení získal 25. dubna 1935 podacím číslem 51105 patent na zařízení k plastickému vidění stereotypických obrazů.⁷⁰ „Až do své smrti v roce 1981 pracoval u fotografických společností a přednášel na vysokých školách ve Spojených státech.“⁷¹ Kde dodnes žijí jeho potomci.⁷²

Druhou větví rodiny Mahlerů, která také působila v Německém Brodě, byla rodina mladšího Šimonova syna Filipa. Filip po sňatku s Josefou, která pocházela z Golčova Jeníkova, odkoupil dům po svých rodičích. Měl velmi početnou rodinu jako jeho otec – devět synů a několik dcer. Také pokračoval v živnosti svého otce. Postupně se však začal specializovat pouze na jednu oblast obchodu. „Proto byla jeho živnost od roku 1900 nazývána jako kupectví a o 11 let později nesla název „Mahler Filip a syn, sklady mouky tuzemské i cizozemské.“⁷³ V prostředí českého národního obrození a v důsledku českých snah se Mahlerové co nejméně angažovali v předválečném jak veřejném, tak i v politickém životě. „Po roce 1910 Filipova osobnosti ustupuje do ústraní a předává svou plnou moc do rukou nejstaršího syna Arthura. 8. června 1915 mu prodává svůj dům čp. 40.“⁷⁴ Filip strávil konec svého života v domě čp. 41, kde 13. října 1916 zemřela jeho manželka Josefa a o dva roky později ve věku 84 let zde umírá i Filip. Oba našli místo svého posledního odpočinku na židovském hřbitově v Německém Brodě.⁷⁵

Arthur žil se svou manželkou Julií a dvěma dětmi, dcerou Hildou a synem Karlem, v rodném sídle rodiny Mahlerů. Arthur tak strávil celý svůj život v Německém

⁶⁸ Havlíčkobrodsko: vlastivědný sborník, Díl 16, Havlíčkův Brod 2003, s. 179.

⁶⁹ Milič, JIRÁČEK, *Josef Mahler, zapomenutý vynálezce*, In. *Havlíčkobrodsko 16*, Havlíčkův Brod 2003, s. 179–191

⁷⁰ *Tamtéž*.

⁷¹ *Tamtéž*.

⁷² Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 150–152.

⁷³ Václav KUDRNÁČ, *Úplný adresář politického okresu německobrodského*, Německý Brod 1903. Srov. Oldřich ŠVEJDA, *Nový průvodce po Německém Brodě*, Německý Brod 1914.

⁷⁴ Katastrální úřad Havlíčkův Brod, pozemkové knihy Havlíčkův Brod, vložka 281.

⁷⁵ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 143–144.

Brodě. Díky Arthurově působnosti v Židovské náboženské obci došlo (ve spolupráci s jeho bratrem Josefem) k založení židovského hřbitova v Německém Brodě. V roce 1909 se Arthurovi narodil další potomek Willy Otto. Po příchodu Němců do města začala být omezována obchodnická činnost rodiny Mahlerů, kteří postupně pocíťovali rostoucí propast mezi židy a nežidy. „*Ke zlomu bohužel došlo v lednu 1942, kdy jednání ve Wannesse dospělo ke „konečnému řešení židovské otázky.*“⁷⁶ V důsledku se jednalo o systematickou likvidaci židovského pokolení, které se nevyhlo ani obyvatelům Německého Brodu a rodině Mahlerů. „*Kdy 23. června roku 1942 byli do Terezína odvezeni Arthur, Julie a Willy transportem AAd z Kolína.*“⁷⁷ Zde Arthur podlehl 5. dubna 1944 úplavici z důvodů nelidských podmínek panujících v židovském ghettu. Podobný osud potkal i jeho ženu Julii, kdy její organismus již nedokázal snášet strasti a život v táboře, která zemřela 2. května 1945.⁷⁸

Willy byl se svou rodinou deportován v září roku 1944 do Osvětimi a jeho život končí v lednu 1945 v Dachau. V datu jeho úmrtí se rozcházejí několik pramenů a literárních titulů, v každém se objevuje odlišné datum a místo. V některých knižních titulech je uveden rok 1944 v Osvětimi a v jiných rok 1945 v Dachau. Nelze tak pevně stanovit, kdy a kde přesně Willy Mahler zemřel, ale je zřejmé, že zemřel při pochodu smrti. Pokud se jedná o jeho bratra Karla, na kterého měl být po válce přepsán otcův majetek, o jeho osudu není nic známo. Sám Karel se však o něj nikdy nepřihlásil a jen stěží lze dohledat jeho osud. Potomci Filipa Mahlera se do Havlíčkova Brodu už nikdy nevrátili a do jejich domovů se nastěhovali úplně cizí lidé.⁷⁹

Po rodině Mahlerů sem přicházejí i další židovské rodiny ze všech částí země. Většina se zde snažila uchytit zejména v oblasti obchodu, ale jiní odvážnější se uchýlili k podnikatelským aktivitám. K nejstarším židovským rodinám v Německém Brodě patřili kromě Mahlerů i Pachnerovi, Lustigovi a mnoho dalších, bohužel se o většině z nich nedochovalo mnoho zpráv. První podnikatelskou rodinou židovského vyznání, o které se dochovalo více zpráv, je rodina Josefa Invalida, který byl zakladatelem významné a uznávané sklárny s pobočkami po celém území Rakouska-Uherska. Avšak jeho působení ve městě trvalo pouze krátce. Jiné židovské rodiny se spokojily s životními podmínkami menšího města a zůstaly zde až do 2. světové války.⁸⁰

⁷⁶ Miroslav Kryl, c. d.

⁷⁷ Alena Kašparová – Michal Kamp, c. d., s. 143–144.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 130–145.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 130–160. Srov. Miroslav Kryl, c. d.

⁸⁰ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 130–149.

2. Willy Mahler

Willy, celý jménem Willy Otto Mahler se narodil 3. listopadu roku 1909 jako nejmladší syn Arthura Mahlera a jeho manželky Julie. Willy se narodil do velmi vážené rodiny v Německém Brodě. Přestože se jeho rodina věnovala podnikání, rozhodl se jít vlastní cestou a neangažovat se v rodinné živnosti. Jeho rodina ho plně podporovala a nikterak mu nebránila v jeho rozhodnutí. Willy zcela využil této příležitosti a rozhodl se angažovat v místní kopané, která měla v Německém Brodě dlouholetou tradici.⁸¹

30. srpna 1923 byl na valné hromadě a ustavující schůzi poprvé zvolen za správce hřiště a zapisovatele.⁸² Později dokonce vstoupil do vyššího vedení fotbalu. Stal se sekretářem a po nějakou dobu i vedoucím házenkářského klubu. Avšak jeho figurování v místním fotbalovém klubu spadalo do doby úpadku a krize sportu. Willy díky svým organizačním schopnostem dokázal však této krizi využít. Pod jeho rukama místní fotbalový klub neuvěřitelně vzkvétal, protože se klubu věnoval s velkým nasazením a vervou.⁸³

V roce 1933 zasáhla hospodářská krize i do oblasti sportu. Následkem krize zůstalo ve vedení brodského fotbalového klubu jen velmi málo jedinců. Mezi nimi i Willy Mahler, který převzal funkci pořadatele klubu i podniků. Pro udržení celkového fungování kopané v Německém brodě byl nucen jít i do krajních situací. O čemž svědčí roční zákaz Willyho činnosti v roce 1936 z důvodů překročení předpisů. „*Dále bylo nutno hledati náhradu za dlouholetého pracovníka W. M., který z nařízení ústředí nemohl po dobu jednoho roku vykonávat funkce pro nedodržení sport. předpisů*“.⁸⁴ Tento roční zákaz se však z důvodů událostí ve světě změnil na doživotní, a tudíž byl Willy nucen fotbalový klub nadobro opustit.⁸⁵

S březnem roku 1939 bohužel přichází nacistická okupace a následné vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Willy jako příslušník izraelské víry musel opustit veškeré své aktivity. Týkalo se to oblasti fotbalu, židovské náboženské obce, ale i psaní článků do regionálních deníků a Lidových novin. V židovské náboženské obci působil několik let i jako její starosta. Tuto funkci však vykonával ve velmi obtížné době, jelikož samotné fungování obce bylo podřízeno nadcházejícím událostem. Jako starosta

⁸¹ Alena KAŠPAROVÁ – Michal KAMP, c. d., s. 100–150.

⁸² Jaroslav VOSICKÝ, c. d., s. 7.

⁸³ Bližší informace o životě Willyho M. (či jeho vzdělání, činnostech) jsou jen těžko dohledatelné.

⁸⁴ Jaroslav VOSICKÝ, c. d., s. 13.

⁸⁵ *Tamtéž.*

se již nevěnoval fungování samotné obce, jeho úkolem bylo tlumočit členům židovské obce předpisy a nařízení ze strany nacistických orgánů. Willyho články z regionálních deníků a Lidových novin jsou jen těžko dohledatelné, jelikož se jich velká část nedochovala. Je to také dáno tím, že své články nepsal pod svým jménem, nýbrž pod iniciály „wm“. Willy Mahler často psal do Lidových novin, krátké zprávy z oblasti Českomoravské vrchoviny i krátké postřehy z událostí, které se zde udály. Například článek z Lidových novin „*Průtrž mračen na Žďársku – Sázava prudce stoupá: Do Německého Brodu přišla dnes k 16. hodině telefonická úřední zpráva z Města Žďáru na Moravě, že po průtrži mračen, kterým bylo dnes Žďársko brzy po poledne postiženo, a při které napadly spousty vod, stoupla řeka Sázava o plné dva metry nad normál. Na Žďársku totiž musily být v době průtrže mračen dva z menších rybníků z obavy před protržením hrází vypuštěny do Sázavy*“...⁸⁶ Viz článek „*Najala vrahy na muže: Dnes ráno byla objevena v Sázavě u Velké Losenice v okrese chotěbořském vražda, spáchaná na osmašedesátiletém rolníku Václavu Stránském*“...⁸⁷ V rámci svých článků se ve velké míře věnoval problematice počasí, kriminálním jevům a politickým událostem z oblasti Českomoravské vrchoviny. Této problematice se krátce zabývá i ve svém deníku.

Jako příslušník židovského původu byl ze strany nacistických perzekucí až do 15. června 1942 izolován. Později byl nucen společně se svou rodinou opustit domov na Havlíčkobrodsku a následně byl s rodinou deportován do Terezína.⁸⁸

Willy Mahler po dobu svého pobytu v Terezíně pracoval na poště, v hospodářské správě, přesto disponoval i volným časem. „*Vědom si osudu, který všechny čekal, obklopoval se i romantickými láskami a sexem, podle zásady žít a užít*“.⁸⁹

Později byl Willy se zbytkem své rodiny deportován v září roku 1944 do Osvětimi. Jeho život však končí v lednu 1945 v Dachau.⁹⁰ V datu jeho úmrtí, jak jsem dříve zmiňovala, se rozchází několik pramenů a literárních titulů, v nichž se objevují nejen odlišná data jeho smrti, ale i místa. V některých knižních titulech je uveden rok 1944 v Osvětimi a v jiných rok 1945 v Dachau. Nelze tak pevně říci, kdy a kde přesně Willy Mahler zemřel, ale je zřejmé, že zemřel při pochodu smrti.

⁸⁶ Willy Mahler (wm), *Průtrž mračen na Žďársku*, In Lidové noviny, 23. 8. 1934, ročník 42, č. 421, s. 4.

⁸⁷ Týž, *Najala vrahy na muže*, In Lidové noviny, 1. 11. 1937, ročník 45, č. 548, s. 3.

⁸⁸ Alena Kašparová – Michal Kamp, c. d., s. 146.

⁸⁹ Jiří RYCHECKÝ, *Společnost Gustava Mahlera*, In Cesta Vysočiny, 28. 1. 2003, ročník 43, č. 4, str. 5.

⁹⁰ Alena Kašparová – Michal Kamp, c. d., s. 143–144. Srov. Miroslav Kryl, c. d.

3. Ego-dokumenty

Ego dokumentem jsou nazývané často prameny osobní povahy. Tyto prameny nám pomáhají nahlédnout do subjektivních prožitků lidí z časů minulých, v čemž tkví jejich kouzlo, ale také úskalí.

Společným rysem těchto dokumentů je jejich životopisný charakter. Ego dokumenty často obsahují dobrovolné nebo nucené svědectví jedinců o časově ohraničené skutečnosti, tedy osudy konkrétních osob. Což nám může poskytnout nejen důležitý obraz o vnímání autora, ale i jeho rodiny, komunity či společenské vrstvy v průběhu dějin. Často se v nich objevují informace odrážející poměry samotného autora společně v kontrastu s hodnotovými systémy a odráží jejich vývoj v časové rovině. Ego dokumenty mohou vysvětlovat nebo prokazovat i individuální chování člověka.⁹¹

Jedná se o zdroje, které obsahují mimo sebepojetí autora i informace o historických událostech a mnohem více. Přičemž autor v nich nepojednává pouze o sobě samém, ale také o ostatních jedincích ze svého okolí, různých událostech, které sám osobně zažil nebo zažívá.⁹²

Ego dokumenty lze rozdělit na několik kategorií. Na klasické ego dokumenty, které zahrnují autobiografie, deníkové záznamy, memoáry a korespondence a mnohé další.⁹³ Přičemž každý zmiňovaný druh má odlišné vlastnosti, kterými se od sebe navzájem liší, což je velmi důležité vědět při jejich zkoumání. Podstatným znakem, který je také nutno brát na zřetel, je i záměr autora, případně čím byl autor při psaní ovlivněn. Dalšími základními otázkami důležitými při jejich dalším výzkumu je: pravděpodobná doba a okolnosti vzniku pramene, dále i otázka týkající se autora a samotného motivu. Pokud chceme určit hlubší hodnotu daného ego dokumentu, jsou důležitá i další kritéria, týkající se věku, pohlaví, rasy nebo také společenského postavení, vzdělání a životních zkušeností samotného autora pramene. Určujícím faktorem těchto typů je bezesporu čas.⁹⁴

Přestože se v posledních letech ego dokumenty těší velkému zájmu badatelů, obzvláště díky své podstatě i obsahu, někteří badatelé je vnímají spíše skepticky. Jejich

⁹¹ Władysława, SZULAKIEWICZ, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, 2013.

⁹² *Tamtéž*.

⁹³ Jako příklad bych uvedla několik autorů a jejich děl, ve kterých se věnují různým druhům ego dokumentů: Gustav, GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938; Alžběta Lidmila z Lisova, *Rodinné paměti*, ed. J. RATAJOVÁ, Praha 2002...

⁹⁴ Władysława, SZULAKIEWICZ, c. d.

pochybnosti se především týkají hodnot a pravdivosti jednotlivých faktů obsažených v těchto pramenech. Mnohdy tak kritizují právě racionální míru ztvárněné skutečnosti a subjektivitu autora ego dokumentů. Proto je nutné zaměřit se i na to, že jednotlivé skutečnosti obsažené v těchto pramenech nemusí být vždy historickými fakty.⁹⁵

Historická věda se v současnosti věnuje studiu ego dokumentů pocházejících z období novověku. Výzkumy se převážně věnují pramenům (osobní povahy) vzniklých ve šlechtickém prostředí či v období první a druhé světové války.⁹⁶

Deníky v mnoha případech slouží či sloužily jako možnost se svěřit se svými pocity či zažitými skutečnostmi. V denících, které pocházejí z období druhé světové války a z období po válce, jsou často zapsány velmi důležitá svědectví o tehdejší době, událostech, osudech a životních podmínkách, ve kterých jejich autoři žili. Ve velké míře se z tohoto období dochovaly deníky, které byly napsány mimo jiné i autory židovského původu, kteří byli během války deportováni do židovských ghett nebo i do nacistických koncentračních táborů. Na těchto místech byli často nuceni žít až v nelidských životních podmínkách a zažili zde nesnesitelné utrpení, společně s odloučením od svých rodin a blízkých. Tyto deníky se často našly až po válce, ukryté na půdách či v podlaze jednotlivých staveb, či byly zaslány blízkým osobám, které je pak věnovaly do muzeí či archivů. Těchto deníků se však nedochovalo mnoho, jelikož se jich velká část ztratila či byla zničena.

Bohužel velká část nalezených deníků z období druhé světové války může být velmi zrádná. Mohlo v nich dojít k manipulaci jednotlivých faktů a informací, které se poté mohly výrazně lišit od reality. Nepravdivé záznamy tak mohly vznikat například i z obav při jejich případném nalezení v táboře či ghettu samotnými dozorci či nacisty. Tyto deníky by však neměly pro pisatele velký význam oproti záznamům, ve kterých autoři popisovali reálná fakta a události. K čemu pak mohly takové deníky sloužit? To není dosud ověřené a snadno zjištělné. Pravděpodobně by mohly sloužit jako zástěrka či ochrana při případném nalezení. Proto se mohlo stát, že osoby raději nepsaly nic konkrétního, stejně jako tomu bylo v otázce odesílaných dopisů z koncentračních táborů

⁹⁵ Władysław, SZULAKIEWICZ, c. d.

⁹⁶ Například: Jiří, SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, In: *Časopis Matice moravské* č. 119, 2000, s. 367–389; *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto – Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, ed. František TISCHER, Praha 1908; *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Kryštof Václav, NOSIC, ed. Jiří, KUBEŠ, Praha 2004.

do rodin vězněných. Ty byly ve velkém množství kontrolovány a podléhaly cenzuře.⁹⁷ V případě, že by daný vězeň psal pravdivé informace, mohl být za svá slova perzekuován a často jeho cesta skončila v některém z vyhlazovacích táborů. Podle mého názoru mohlo dojít v malé míře k přepsání jednotlivých deníků i po válce nebo přímo k jejich zničení. Obzvláště pokud by jej našla osoba, která mohla nějak spolupracovat s nacistickým režimem. Nálezce mohl daný deník sám přímo zničit, aby o něm dané informace nevyšly na světlo a stejným způsobem se mohl bránit před tíhou svých činů, kterých mohl být i pouze svědkem.

Mezi pochybné rysy samotného deníku mohou patřit i odlišnosti v písmu či stylu písma jednotlivých listů či částí deníků. Stejně odlišnosti jsem našla i v deníku Willyho Mahlera⁹⁸, u kterého se v některých částech trochu liší rukopis. To ale může být dáno okolnostmi, za kterých autor určitou událost zapsal.

Zajímavé je to, že zatímco první část deníku byla psána rukou, druhá byla napsána na stroji ve formě volných listů. Navíc se ve Willyho deníku nenalézají informace o jeho životě ve strastiplných podmínkách a o strádání lidí. Deník je zaplněn událostmi, podle kterých si autor pobyt v Terezínském ghettu více méně užíval, nebo je to z jeho záznamů alespoň patrné. Jeho rukopis je velmi důležitý pro poznání života v ghettu. Jelikož obsahuje velké množství informací o samotném chodu Terezína, o jednotlivých kulturních aktivitách, o pracovním nasazení a o lékařské péči, díky kterým je možné si vytvořit určitý obraz samotného života lidí v židovském ghettu.⁹⁹

Současně mohou autoři deníků manipulovat se čtenáři svých děl, i když třeba nevědomky. Autor může ve svých záznamech popisovat skutečnosti či události odlišným způsobem, který je dnes jen těžko uvěřitelný a poznatelný. Ve velmi málo případech se totiž nalezne osoba, která stanula ve stejné době na stejném místě, či se přímo setkala s autorem deníku, a mohla by tak jeho stanovisko přímo vyvrátit či potvrdit. Autorovy poznámky pak často mohou působit na každého čtenáře odlišně a uvrhnout tak historické momenty do odlišného světla, než ve skutečnosti byly či jsou. Stejně tak jako u Willyho Mahlera, v jehož záznamech se neobjevuje život ve strádání a nelidských podmínkách. Svůj deník zaplnil poznámkami o volném čase a kulturních aktivitách či styku se ženami. Každý laik by poté mohl říci, že si autor svůj pobyt v terezínském ghettu užíval a dosavadní poznatky o životě židovských obyvatel

⁹⁷ APT, *Dopisnice z MP pro manželku*, in. č. 10447; APT, fond Ghetto Terezín (Korespondence legální) a (Korespondence nelegální); Srov. František JANOUC, *Sám d'ábel by se rděl*, Praha 2003, s. 80–85.

⁹⁸ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

⁹⁹ *Tamtéž*.

v ghettech či koncentračních táborech nebyly či nejsou pravdivé. Právě takto by mohlo dojít k již zmiňované manipulaci. Mnozí židé se snažili zapomínat na strasti života, které jim nacistická politika připravila, a raději se věnovali aktivitám, které by jim pomohly alespoň na malou chvíli uniknout od tragické reality jejich života. To je i případ deníku a osoby Willyho Mahlera, který ve svých zápiscích zaznamenává přímo své pocity a činnosti, díky kterým se mu podařilo uniknout od skutečného světa.¹⁰⁰

Jedním ze znaků, které se často objevují v denících či jiných literárních dílech, je sebestylizace. Následujícím prvkem je styl, kterým autor svůj deník psal. Do něhož patří i skladba textu, kterou autor zvolil v rámci svého psaní, a používání jazykových a nejazykových prostředků. U deníku Willyho Mahlera je patrná sebestylizace textu. Zmiňovaný deník napsal osobitým způsobem, který využíval ve svých člancích pro regionální deníky a pro Lidové noviny, do nichž před válkou přispíval. Deník je napsán bez jakéhokoli vnitřního uspořádání jednotlivých záznamů, jelikož autor své poznámky zapisoval, i proti směru samotných listů kapesních kalendářů. Ve velké míře se jednotlivé poznámky překrývají a jsou zapsány přes sebe. Tento znak se v deníku často objevuje v průběhu textu. Na počátku se snaží o jistou skladbu či správné rozložení textu na jednotlivé listy kapesního kalendáře, to však postupně v jeho deníku mizí.

Otázka „snění“ je jednou ze složek obsažených v samotných denících, avšak v mnoha dílech z doby druhé světové války či doby po válce se tato složka nevyskytuje. Již zmiňované snění může ve skutečnosti znamenat to, že autor v rámci svého díla uniká z reality, jelikož mu přijde krutá a nelítostná. Proto raději píše o věcech, ve které doufá, že se v nejbližší budoucnosti stanou. Mnohdy si lidé zapisovali vzpomínky, sny a další podobné věci z oblasti fantazie, aby unikli do lepšího světa. Jednotlivé snění se může objevovat i v souvislosti s očekáváním nějakého konce či události. Právě v denících pocházejících z válečného období autoři mnohdy doufají v lepší podmínky, než ve kterých žijí, či v příznivé události na válečné frontě, které by pomohly k ukončení válečného konfliktu. V některých případech snění se mohou poznámky věnovat i otázce stravy. Věty, kde autor touží po lepším jídle a po blížícím se konci války se objevují v malé míře i v deníku Willyho Mahlera. *„Rok 1942, který přinesl utrpení, ponížení,*

¹⁰⁰ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

*bídu a evakuaci patří minulosti. Co přinese rok 1943? Kéž donese to potřebné a přinejmenším oč jsme přišli: Svobodu“!*¹⁰¹

Mnozí jedinci v denících zachycují své reálné zážitky a okamžiky z nějaké určité doby. Převážně lidé věznění z různých či rasových důvodů popisují ve svých záznamech skutečnou realitu. Z těchto děl je pak možné vytvořit určitý obraz skutečného světa v jistém časovém ohraničení, který je velmi důležitý pro poznání nejen historického dění, ale i doby budoucí. Také zde objevujeme autorovy životní podmínky, zájmy, vztahy se svými spoluvězni, blízkými či jeho samotnou rodinou. Často se i autor svěřuje se svými přímými zážitky, s pocity z prvotních událostí, které souvisely s jeho vězněním. S podmínkami, ve kterých byl nucen žít. Tyto deníky poté slouží jako jedinečný doklad dějin lidí, kteří v rámci svých děl uchovávali své pocity a osudy i přesto, že nevěděli, zda se jejich deník vůbec zachová nebo či válku přežijí.

3.1 Deník Willyho Mahlera

Willyho deník popisuje období mezi červnem roku 1942 a zářím roku 1944. Obsahuje zápisky, které vznikaly v průběhu jeho věznění v židovském ghettu Terezín. Jedna z jeho částí byla napsána ještě před jeho deportací, ke které došlo v roce 1942. Deník je napsán česky, autor si pro jeho napsání vybral několik kapesních kalendářů, ze kterých se daný deník skládá. Deník je tak celkově tvořen 470 listy, přičemž je většina napsána ručně. Součástí tohoto deníku jsou i jednotlivé listy, které byly napsány na stroji. Většina záznamů je díky Willyho rukopisu dobře čitelná až na některé části, které byly poškozeny, nebo jsou nečitelné v důsledku velkého množství textu, který splývá dohromady.¹⁰²

*„Jeho zápisky mapují veškeré dění v ghettu, vlastní osud samotného autora a jeho rodiny, ale i ostatních obyvatel židovského ghetta. V deníku se pravidelně objevují i údaje o stravování, kultuře, trávení volného času, práci i zprávy o dění na světové scéně. Jednotlivé zápisky lze rozdělit na 6 částí, které se navzájem prolínají“.*¹⁰³

Willyho deník patří bezesporu k nejvzácnějším a k nejvšestrannějším pramenům popisujícím život v Terezíně. Kolem tohoto deníku však existuje několik záhad. Jednou je cesta deníku k jisté neznámé osobě, která ho prodala do terezínského archivu, kde je

¹⁰¹ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁰² *Tamtéž.*

¹⁰³ *Tamtéž.*

v současné době uložen. Zaměstnanci terezínského archivu nebyli schopni odpovědět na můj dotaz, kde a kým byl tento deník nalezen či jak se dostal archivu. Což mne trochu zarazilo.

Tento deník se stal významnou předlohou pro divadelní hru Arnošta Goldflama Sladký Theresienstadt (s podtitulem *Vůdce daroval židům město*), kterou vytvořil ve spolupráci s americkým režisérem Damienem Greyem. V této hře přímo vystupuje jedna z postav pod jménem Mahner (či Mahler). Autor se inspiroval samotnou osobou Willyho Mahlera a jeho vztahem k ženám. Celý příběh je zasazen do židovského ghetta, kde se natáčí propagandistický film o „šťastném“ životě v ghettu, kde si židé žijí vlastním životem a vytvoří si v Terezíně vlastní město. Jsou zde patrné prvky ironie a sebeklamu. Oba muži, stejně jako Willy Mahler a jeho přítel Gerron i se svými rodinami skončí ve vyhlazovacích táborech a nikdy se nevrátí.¹⁰⁴

*„Divadelní hra měla svou světovou premiéru v roce nedožitých 90. narozenin Willyho Mahlera v listopadu roku 1996 v Divadle Archa“.*¹⁰⁵ Drama „Sladký Theresienstadt“ se těšilo velkému ohlasu i v zahraničí.

3.2 Charakteristika deníku Willyho Mahlera

3.2.1 Vnější znaky deníku Willyho Mahlera

Pro napsání deníku si Willy Mahler vybral několik kapesních kalendářů, které si pravděpodobně s sebou přivezl do tábora v Terezíně, nebo mu byly v průběhu let zaslány. Vybral si je pro své záznamy právě proto, že je využíval ještě na svobodě. V prvním kalendáři se totiž nachází poznámky týkající se nákupů z doby ještě před deportací.

Deník Willyho Mahlera je, jak jsem již zmiňovala v předchozí části mé bakalářské práce, složen z 6 částí, na které ho lze rozdělit. Je to dáno především tím, že Willy napsal svůj deník do 5 kapesních kalendářů, do kterých psal převážně propisovací tužkou a závěrečnou část napsal na psacím stroji, na samostatné listy papíru.¹⁰⁶

Své zápisky psal osobitým stylem, kterým psal i před válkou do již zmiňovaných novinových článků. Jeho rukopis je dobře čitelný a z počátku úhledný. To se postupem času mění. Postupně dochází ke kumulaci velkého množství textu na jednotlivých stránkách kalendáře. Poznámky jsou zapisovány přes již potisknutý text kalendáře a přes

¹⁰⁴ Arnošt, GOLDFLAM, *Sladký Theresienstadt: (vůdce daroval židům město)*, Praha 1996.

¹⁰⁵ Jiří RYCHECKÝ, *Společnost Gustava Mahlera*, In Cesta Vysočiny, 28. 1. 2003, ročník 43, č. 4, str. 5.

¹⁰⁶ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

předchozí záznamy, v důsledku čehož se text deníku obtížně rozpoznává. Bohužel některé části byly postupem času a vlivem vnějších podmínek znehodnoceny. Na mnohých stranách došlo k rozmazání či poškození záznamů.

Willy psal do svého deníku většinou stylem rozsáhlých souvětí, s častou absencí čárek a jiných interpunkčních znamének. Ve svých záznamech využívá i archaické výrazy, které byly typické pro jeho osobitý styl psaní a tvorbu. Willy píše formou spisovné češtiny, kterou doplňuje i o hovorové výrazy. V deníku se nenachází velké množství pravopisných chyb.¹⁰⁷

Jeho písmo je typické pro tehdejší dobu. Občas se v něm liší sklon písma a kličky u jednotlivých písmen. To mohlo být způsobeno dobou a podmínkami, ve kterých Willy své jednotlivé poznámky psal.

O nalezení tohoto deníku neexistují žádné záznamy, pouze jsem se z novinového článku dočetla že „*Není známo, jakými cestami doputoval k člověku, který jej prodal do terezínského archivu*“.¹⁰⁸ Proto není podle mého názoru už možné zjistit, co se dělo s deníkem po Willyho deportaci do koncentračního tábora v Osvětimi a jakým způsobem ho získala neznámá osoba, která ho později prodala do archivu v Terezíně.

3.2.2 Vnitřní znaky deníku Willyho Mahlera

Deník Willyho M. je tvořen převážně poznámkami autora o dění v terezínském ghettu, které v některých částech deníku horlivě popisuje. Autor se v nich nezaměřoval pouze na chod ghetta, ale i na svůj život v něm, kterému se věnuje velká část jeho zápisků. V deníku můžeme nalézt celou řadu informací o životě, stravování, lékařské péči, pracovním nasazení terezínských vězňů až po způsoby kulturního vyžití v ghettu a mnohé další.¹⁰⁹

Autor se často ve svých zápisech věnuje počasí, které tenkrát v Terezíně panovalo. Například poznámka ze dne „*5. 12. 1942 Prvý velký mráz – 6 st. C*“.¹¹⁰ Nebo „*11. 12. 1942 Mlhavé a nevlídné počasí*“.¹¹¹

Autorovy záznamy také obsahují bezpočet informací o dění a problémech ghetta, stavebních úspěších terezínských vězňů, zprávách z válečné fronty, včetně pocitů, které

¹⁰⁷ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁰⁸ Jiří RYCHECKÝ, *Společnost Gustava Mahlera*, In *Cesta Vysočiny*, 28. 1. 2003, ročník 43, č. 4, str. 5.

¹⁰⁹ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹¹⁰ *Tamtéž*.

¹¹¹ *Tamtéž*.

autor z daných situací měl či získal. Například jeho vnitřní prožitky jsou velmi patrné v částech týkajících se otázky dopisů adresovaných jeho lásce Mařence. Obsahují prosbu o balíčky s jídlem a potřebami, avšak bez odezvy. „6. června 1942 Největší zklamání Máňa nic neposílá ani dopisy ani balíček“.¹¹² Často také popisuje své pocity nepochopení a lhostejnosti vůči své osobě. Cítí se být ze strany přítele dost ublížený, zrazený a trpící nezájmem. V těchto poznámkách jsou také jasně patrné vnitřní prožitky autora. „Z domova zase ničeho nepřišlo. Pomalu se přestávám zlobiti a vzpomínati – 26. března 1944“.¹¹³ Mnohdy zmiňovaná Mařenka, jak ji autor ve svém deníku jmenuje, je velmi často obviňována. Obvinění se nejvíce objevují až v závěru deníku, tedy v počátku roku 1944. „Že Mařenka nepochopila můj výkaz, aby nám posílala balíčky, přes Vídeň svědčil by pouze o její malé inteligenci a také o jejím nezájmu o nás“.¹¹⁴ Například „Čím více uvažuji o Mařence, tím více dospívám k názoru, že jsem byl zasažen jejím naprostým nezájmem více, než-li jsem se zpočátku domníval... – 22. března 1944“.¹¹⁵ Druhého dne Willy v otázce Mařenky opět pokračoval „V otázce viny, či nevinu Mařenky na porušení daného slova dospívám k názoru, že kdyby chtěla mně sem podávat zprávy a zasílali balíčky našla by si již cestu, jak tak činiti. Projevila prostě o nás naprostý nezájem a nemohu její jednání ničím omluviti. Zúčtování v této věci bude bolestné, ale v důsledku její viny a její nemohoucnosti - 23. března 1944“.¹¹⁶

Jeho vyjadřování pocitů v rámci deníku je velmi časté. Což bylo dáno především tím, že Willy se pokoušel vyznat ze svých pocitů, a tím alespoň na malou chvíli zapomenout na vše kolem.

Velkou část informací však tvoří záznamy naplněné strádáním a životem v krutých životních podmínkách a strachu z budoucnosti, jak by se ostatně dalo v denících pocházejících z období druhé světové války očekávat. I vzhledem ke skutečnosti, že autorem deníku byl člověk židovského původu, který byl za svou etnicitu vězněn v Terezíně. Autor zde spíše popisuje dění v židovském ghettu ze svého pohledu, který není kritický. Z části ukazuje život člověka, který se snažil nějak zabavit, aby pravděpodobně zapomenul na přítomnost a nepomýšlel na to, co přijde. Proto jeho zápisky obsahují informace o trávení volného času, kultuře a ženách.¹¹⁷

¹¹² APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹¹³ *Tamtéž.*

¹¹⁴ *Tamtéž.*

¹¹⁵ *Tamtéž.*

¹¹⁶ *Tamtéž.*

¹¹⁷ *Tamtéž.*

Willyho poznámky postrádají určitou strukturu a řád. Pravděpodobně byly zapsány tak, jak jednotlivé události probíhaly v časovém sledu nebo jak je autor prožil.

Jednotlivé údaje o stravování jsou například obsaženy pouze na počátku deníku, kde se nachází velká část informací o jídle, které celý týden autor měl či dostal. Později se otázkou jídla zabýval pouze okrajově.

V letech 1943 a 1944 prostřednictvím záznamů ventiloval své zážitky z kulturních akcí, dále se také věnoval zdravotnímu stavu svého otce. Díky tomu svůj deník obohatil o poznámky týkající se lékařské péče a snahy lékařů a sester pečovat o nemocné vězně apod. Z téhož období pochází záznamy o jeho vztahu s ženami, kterých postupně ubývá. Autor se později upíná pouze na jedinou ženu jménem „Truda“. Jejich vzájemný vztah se patrně dlouhodobě vyvíjel i přes tak náročné podmínky panující v Terezíně. Velmi často pak popisuje jejich schůzky a také své pocity.

3.3 Fenomény života v ghettu v deníku Willyho Mahlera

Willy Mahler byl do židovského ghetta transportován se svou rodinou v červnu 1942. Do Terezína byl odvezen společně se svým otcem Arthurem a matkou Julií. Byli členy tzv. transportu AAd z Kolína. Což je první poznámka ve Willyho deníku (pokud nepočítáme dřívější záznamy, které obsahují nákupní seznamy), kde popisuje přípravu na transport a dění na nádraží. Viz záznam: „6. až 9. června 1942 horečné balení věcí pro rodiče a celek k nástupu do transportu“.¹¹⁸ Ve svých poznámkách zachycuje nejen negativní pocity, ale i pocity překvapení z celého dění kolem transportů a jejich organizace. Například „24. dubna 1942 registrace v Kolíně – první veliké rozčilení!!!“, také popisuje své překvapení z dobré německé organizace jednotlivých kolínských transportů. „10. června 1942 odjíždím s matkou do Kolína k nástupu do III. Kolínského transportu. Loučení doma a v Kolíně. Dobrý dojem v Kolíně nabytý s org. transportu“.¹¹⁹

Avšak jeho pocity se často mění. Souvisí to převážně s jeho náladou, která byla bezesporu špatná, z důvodů zacházení a samotné zdoluhavé cesty do Terezína. Celou cestu do židovského ghetta popisuje ve svých poznámkách, kde přesně uvádí trasu transportu a stanice, kterými vlak projížděl. „13. 6. 1944 o 7:45 hod. – odjezd na hlavní kolínské nádraží, sedím v 18. vagóně. O 9. hod. odjezd našeho vlaku do Prahy přes

¹¹⁸ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹¹⁹ *Tamtéž*.

Český Brod, Úvaly a pak přes Libeň, Bubeneč, Kralupy n. Vltavou, Roudnici do Terezína“.¹²⁰ Stejně tak podává přesné informace i o příjezdu do Terezína a co následovalo v přímém časovém sledu. „13. 6. 1942 v 14:45 hod odchod z nádraží v Bohušovicích, do Hannoverských kasáren v Terezíně. O 15:30 příchod do kasáren v doprovodu četníků. Odklizení kontr. A příprava na prohlídky“.¹²¹ Z Willyho poznámek si lze udělat přímý obraz toho, čím si každý deportovaný musel projít po příjezdu do židovského ghetta. „14. 6. 1942 prohlídka příchozích zavazadel četníky“.¹²² „15. 6. 1942 prohlídka velkých kufrů četníky a jejich výdej“.¹²³ Následné prohlídky zavazadel a samotných deportovaných, po kterých následovala selekce, tedy rozdělení žen a mužů. Jejich stěhování do jednotlivých bloků, to vše a mnohem více lze najít při pročítání „deníku Willyho Mahlera“. „16. 6. 1942 Matka se stěhuje do Hannoverských kasáren.“¹²⁴ „17. 6 1942 Stěhuje se s otcem ze šlojšky B, otec 488, já 185 světnice v Hannov. kasáren“.¹²⁵ Dále ve svých záznamech uvádí, se kterými osobami se při příjezdu do Terezína setkal. Například poznámka z již zmiňovaného dne 13. 6. 1942 „Setkání s Hildou Jirkovou a četnými přáteli“.¹²⁶ nebo „Setkání s Moravcovými“.¹²⁷ Tyto poznámky však nejsou plně čitelné, pravděpodobně je to dáno dobou a rychlostí, ve které si je zaznamenával. Což v důsledku vedlo k rozmazání inkoustu a zhušťování jednotlivých písmen přes sebe a často i přes data vytištěná v kapesním kalendáři, kam byla autorem zapsána.

3.3.1 Režim a chod Terezína

Již na počátku zřízení židovského ghetta v Terezíně byla ze strany pražské židovské náboženské obce, pod rozhodnutím tzv. Ústředny, která byla v rukou nacistů – vytvořena židovská rada starších. Přičemž „Nejvyšším orgánem byla Rada starších, která se stala poradním sborem židovského staršího, který byl odpovědný za situaci v židovském ghettu“.¹²⁸

¹²⁰ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Miroslav KRYL, c. d., s. 50.

Tato rada také zvaná *Ältestenrat* měla na starost vnitřní záležitosti celého tábora a měla zajišťovat jeho chod. Takzvaná Rada starších byla jedním z nadřízených orgánů židovské samosprávy terezínského ghetta. Avšak byla plně podřízena a nucena plnit veškeré příkazy a nařízení ze strany komandatury SS. Veškerá nařízení musela tlumočit všem vězněným židovským obyvatelům Terezína ve formě denních rozkazů. Samotní členové rady starších bývali i vedoucími jednotlivých oddělení samosprávy tábora, kteří tak prakticky řídili celý tábor.¹²⁹

Společně s tzv. židovským starším (*Judenältester*), který byl obklopen svými spolupracovníky, byla židovská samospráva prakticky pověřena řízením provozu židovského ghetta. Již zmiňovaný židovský starší pracoval jako tlumočnický velitel tábora, ale byl také zodpovědný za veškerý chod tábora. Zároveň fungoval i jako prostředník mezi Radou starších a velitelem. Veliteli tábora musel předkládat veškerá usnesení Rady starších, které obhajoval před velitelem a naopak Radě starších následně přednášel velitelova rozhodnutí.¹³⁰ „Prvním židovským starším byl již zmíněný *Jakub Edelstein*“.¹³¹ Jakub Edelstein je zmiňován též jako osobnost, která se snažila o zamezení deportací židů za hranice státu převážně z důvodů jejich využití v oblasti válečného hospodářství. To se mu však nepodařilo. „*Edelstein byl otřesen, ale neztrácel naději, neboť byl přesvědčen, že „náš průkopnický“ postoj nás vždy učil být připraven, když se židovský osud vyvíjí tragicky, ale též se regeneruje*“.¹³² Přímou přítomnost Jacoba Edelsteina se zmiňuje poznámka z Willyho deníku, která popisuje Edelsteinovu osobnost a jeho působení v ghettu. „*Jestliže je někdo povolán k tomu, aby přednášel o budování ghetta, pak myslím je Jacob Edelstein jedním z nejpovolanějších. Edelstein stojící od prvního dne ghetta na jeho půdě a řídící nekompromisně a tvrdě jeho osud a život. Bojovník vynikajících kvalit, osvědčený řečník a znamenitý pozorovatel*“.¹³³

O samosprávě a jejím personálním složení bylo rozhodnuto již před samotným vznikem židovského ghetta v Terezíně, na jednáních z listopadu roku 1941 konaných v Ústředně pro židovské vystěhovalce. Ústředna tak přímo členy židovské samosprávy ghetta jmenovala. To se však změnilo po vzniku terezínského ghetta, tehdy

¹²⁹ Miroslav KÁRNÝ, „*Konečné řešení*“, Praha 1991, s. 72–74. Srov. Miroslav KRYL, c. d., s. 54–65.

¹³⁰ Anna HYNDRÁKOVÁ – Helena KREJČOVÁ; Jana SVOBODOVÁ, *Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945*, Praha 1996, s. 34.

¹³¹ Miroslav KRYL, c. d., s. 50.

¹³² Ruth BONDYOVÁ, *Jacob Edelstein*, Praha 2001, s. 75.

¹³³ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

již o personálním obsazení vedení samosprávy a Rady starších rozhodovala táborová komandatura.¹³⁴

Kromě ústředního sekretariátu zde byla ustanovena oddělení jako administrativní, které mělo za úkol veškerou evidenci vězňů, vytváření statistik a zajišťování dopravy, hospodářské oddělení mezitím monitorovalo pracovní nasazení všech vězňů a obyvatel ghetta, zajišťování činnosti skladů Terezína, výrobní činnost a hospodaření s prostory ghetta a jiné. K dalším oddělením patřila oblast financí, technického zařízení nebo zdravotní a sociální péče. Časem však docházelo k vytvoření specializovaných oddělení pro jednotlivé oblasti, které se podílely na chodu a fungování Terezína. Jedním z nejmenších správních oddělení měl být tzv. „pokoj“, který byl zodpovědný téměř za veškerý pořádek a chod ghetta, mimo jiné měl na starost i dohled nad rozdělováním jídla vězňům a nástupem do pracovních pozic v táboře.¹³⁵

V době, kdy bylo celé město Terezín změněno na židovské ghetto, měl každý samostatný dům svého vlastního vedoucího („správce“), který se staral o jeho chod a pořádek.¹³⁶

*„Postavení židovské samosprávy v Terezíně odráželo ve vyostřené podobě kombinaci její moci nad vězeňskou „masou“ s bezmocí vůči rozkazům SS. Její funkcionáři rozhodovali v podmínkách, kdy i zdánlivě běžné maličkosti denního života mohly znamenat život nebo smrt (ubytování, pracovní zařízení, zdravotní péče, možnost ponechat si alespoň část obsahu zavazadel, jež byla zabavována, obdržet balíček s potravinovou zásilkou apod.) Ale stejně jako v běžných koncentračních táborech i tu platilo, že pomoci jednomu nebo skupině mohlo znamenat znevýhodnění druhého nebo nemožnost pomoci jiným, třeba ještě ubožejším“.*¹³⁷

Židovská samospráva se také zasloužila o celkovou podobu a fungování ghetta. S obrovským pracovním nasazením a organizačními schopnostmi se jí podařilo zajistit pro židovské vězně alespoň nějaké životní podmínky, ve kterých mohli i ne úplně dobře žít. Snahy židovské samosprávy o zlepšení životních podmínek ghetta dokládá ve svých poznámkách i Willy Mahler – *„Vedoucí Dienstelle dovolil v rámci rekreace obyvatel Terezína přístup na všechny dosud zakázané části šanci. Je odsud velmi krásný výhled do kraje a na litoměřické vrchy a řeku Ohři. Vydané povolení je námi radostně*

¹³⁴ Miroslav KRYL, c. d., s. 45–55.

¹³⁵ *Tamtéž.*

¹³⁶ Srov. Václav NOVÁK, c. d.

¹³⁷ Miroslav KRYL, c. d., s. 52.

kvitováno – 16. dubna 1944“.¹³⁸ Fungování židovské samosprávy a její činy dokládá i Emil Uttitz - „Budiž řečeno se vsí úctou, že tato utlačená, na všech stranách a koncích omezovaná a trápená samospráva vykonala vynikající dílo přes všechny nedostatky, jež není třeba omlouvat. Vyjmenuji jen rychle několik příkladů: vzorné lékařské zaopatření, které podniklo úspěšný boj s děsnými epidemiemi a dovedlo se v terapii přizpůsobit výjimečným podmínkám – mnohé nemoci zde probíhaly jinak než za normálních poměrů a také léčiva měla často jiný účinek, množství léčebných prostředků bylo připravováno na místě - , velkolepá technická stavba krematoria pro četná zpopelnění mrtvol, zavedení vody, neboť její nedostatek byl v prvních měsících jednou z nejhorších nesnází, železniční spojení s nejbližší stanicí, vzdálenou 3 km, neustálý zápas s bytovou nouzí atd., hubení hmyzu, především nad jiné nebezpečné šatní vši, péče o mládež ve vlastních útulcích pro děti a nemluvnata, zabezpečení starých lidí, slepců a tuberkulózních, kulturní zařízení, zásobování – jako bylo nedostatečné, přece nikdy docela nevázlo – atd.“.¹³⁹ Což dokládá i Willy Mahler ve své poznámce z „24. března 1944 – Dienstelle nařídila vyprázdnění velkého sálu Sokolovny, pro zařízení biografu a modlitebny, v níž budou konati, jak bohoslužby židovské, tak i římsko a řecko-katolické. Nařízení se přijímá zde s potěšením, neboť bude znamenati zase změnu k lepšímu životu“.¹⁴⁰ Dále také popisuje, že se sami členové samosprávy podíleli na zlepšovacích pracích v rámci Terezína – například poznámka z „11. dubna 1944 O vedoucím Dienstelle - Rahm se dnes vypravuje několik zajímavostí: pomáhal sám na jedné stavbě zedníkům a to takovým způsobem, že je přesvědčil o své dovednosti... jinak nás jeho práce přesvědčuje o smyslu pro pozitivnější a účelnější využití pracovních židovských sil“...¹⁴¹

Samotný tábor byl střežen zvláštním oddílem protektorátního četnictva, který čítal kolem 150 mužů. Členové tohoto oddílu byli ve svém chování na rozdíl od příslušníků SS slušnější a přívětivější a mnohým vězňům se snažili i pomáhat.¹⁴²

O pořádek a disciplínu se v malé míře starala i neozbrojená stráž ghetta, kterou tvořili samotní vězni.

Nacisté se v čele komandatury snažili o vznik právního řádu, z její přítomnosti měli mít židé zdání o určité právní legitimitě jejich věznění. Za vznik řádu byl

¹³⁸ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹³⁹ Emil UTITZ, *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*, Praha 1947, s. 8–9.

¹⁴⁰ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁴¹ *Tamtéž*.

¹⁴² Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 11–17.

odpovědný Seidl, který schvaloval veškeré zásadní předpisy týkající se vnitřního fungování ghetta. V řádu se pak nacházely všechny příkazy a nařízení pro židovské vězně. Židovští vězni v Terezíně byli často podrobováni a omezováni nejrůznějšími druhy zákazů a příkazů, ze kterých je mnoho těžce poškozovalo. O Dr. Seidlovi se vyjádřil ve svých záznamech i Willy Mahler, viz jeho poznámka ze dne 1. února 1943 „*Dr. Seidl vyhověl a Maryša se mohla vrátit z Bohušovic do ghetta zpět. Na zdejší poměry je toto vyloučení zřídkačivý jev*“.¹⁴³

S tím vším se museli židé potýkat a byli těžce zkoušeni během svého pobytu v táboře, živořili v hrůzných podmínkách, které zde panovaly. „*Ihned po svém příjezdu do Terezínského ghetta byli všichni noví vězni soustředěni v tzv. šlojsce (z německého slova die Schleuse neboli propust)*“.¹⁴⁴ Zde byli vězni podrobeni kontrole příslušníky SS, při které jim byly odebrány veškeré zakázané věci. Což bylo pro vězně už tak dosti depresivní a šokující. Od počátku byl v ghettu vyhlášen zákaz styku mužů a žen, židům bylo také zakázáno chodit po chodnících, vlastnit jakékoliv cennosti, hudební nástroje a fotoaparáty. Dále zde platil zákaz vlastnit cigarety a zapalovače, ale i „civilní“ peníze. Některé zákony byly účinné jen po nějakou dobu. Jednalo se o zákazy vycházení z ubikací, svícení a pořádání kulturních představení a celoplošný zákaz odesílání nebo přijímání korespondence. Za porušení těchto zákazů vězňům hrozila smrt nebo uvěznění. Po odpykání svých trestů byli odsouzeni a odesíláni do transportů na Východ. Což pro mnohé znamenalo jistou smrt v jednom z vyhlazovacích táborů.¹⁴⁵

Dalším trestem pro provinilce bylo posílání do Malé pevnosti, která se nacházela přímo v Terezíně. Malá pevnost se pro židovské vězně rovnala samotnému vyhlazovacímu táboru. Willy se ve svých záznamech také zmiňuje o některých zločinech, ke kterým došlo v rámci ghetta. Například poznámka ze dne „8. 3. 1943 *Přispívám k dopadení dvou mladých hochů židů z Es., kteří na komandatuře přibalovali si balíčky na svoje jména resp. na jména svých známých děvčat*“.¹⁴⁶ Obsah této poznámky je dost překvapivý, že člověk židovského původu deportovaný do Terezína napomáhá k dopadení svých spoluvězňů. Pravděpodobně to mohlo být dáno obavami o vlastní život či z obav před perzekucemi, pokud by nedošlo k dopadení pachatelů. V případě Willyho pak také mohlo jít o cílenou spolupráci ve snaze si zajistit poněkud lepší podmínky pro život v ghettu.

¹⁴³ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁴⁴ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 11–17.

¹⁴⁵ *Tamtéž*.

¹⁴⁶ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

Během fungování Terezína docházelo k nejrůznějším stavebním úpravám a zkrášlovacím pracím v rámci židovského ghetta. Tyto zkrášlovací práce předcházely jednotlivým návštěvám nacistických vysoce postavených mužů, ale i Červeného kříže. Veškeré práce měly jediný důvod, a to zakrýt skutečné poměry, které panovaly v ghettu. O samotné návštěvě se zmiňuje i sám Willy. „23. dubna 1944 – Připravená okružní cesta pro inspekce je vlastně Potěmkinovou vesnicí. Strany domů a budov, podél kterých má inspekce chodit, jsou čistě vymalovány a upraveny, zatímco druhé a zadní části těchto domů a budov jsou špinavé a nevhledné. Zrovna tak tomu je uvnitř místností určených pro přehlídky. Bytové poměry jsou zde přirozeně i za zmenšeného počtu obyvatel stísněné a špatné. Žádná masová ubikace nemůže vypadati jako normální civilní pokoj. Místnosti, do kterých jde inspekce, jsou zvláště pečlivě pro přehlídku připravené. Vše vymalováno, upraveno, všude záclonky, dečky, květiny, obrazy, skříně, pohodlné židle, stoly a jiná vhodná bytová zařízení. Všude nastrkaná pozlátka pro oko, zatímco uvnitř hlodá špína, nepořádek, nezámek, hmyz. Ale svět chce býti klamán a Němci to dovedou. O tom již mnohokrát svět přesvědčili. Je jim tudíž vhodné, mohou-li tak učiniti i v případě přehlídek židovského sídla Terezína“.¹⁴⁷ Willy tak popisuje veškeré změny, kterými se nacisté snažili oklamat samotnou mezinárodní komisi Červeného kříže, ale také okolní svět. Tyto snahy se kromě Willyho deníku objevují i v deníku Egona Redlicha, jehož poznámky chci v souvislosti s návštěvou MVKČ také nyní zmínit. Například jeho poznámka „Svítilo slunce a orchestr vyhrával, malovali fasády domů – krášlení města...11. 4. 1944“.¹⁴⁸ Egon také přímo zmiňuje atmosféru posledních dní před samotnou návštěvou komise, přičemž ve svém zápise reflektuje i situaci a informace o podobě ghetta po jeho úpravách. „Jeden týden: 7500 Židů opustilo ghetto a jeli na nějaké místo, které neznáme vstříc neznámé budoucnosti. Jeli, aby uvolnili místo. A nyní přijede „komise“, navštíví město a vysloví názor: Vše je v pořádku, město je hezké, plné dětských domovů, kaváren, nádherných sálů a zelených zahrad, Židé bydlí v prostorných místnostech. Nařídili uvolnit místnosti v domech, jež jsou u cesty, kterou půjde „komise“, protože její cesta je už určena...První patra členové komise vůbec neuvidí. První patra uvidí jen v domech, které navštíví – a tam bude všechno připraveno a od té doby nebude důvod ke stížnostem. A orchestr musí hrát

¹⁴⁷ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁴⁸ Miroslav KRYL, c. d., s. 106–107.

*jen samé veselé skladby. Chtějí, abychom byli veselí, chtějí ukázat veselé židovské město, jsou velice soucitní -1. 6., 2. 6. 1944“.*¹⁴⁹

Změny byly prováděny již v roce 1943 a vše vyvrcholilo na jaře roku 1944. V rámci tohoto procesu došlo k přejmenování tábora z ghetta na „židovské sídelní území“. Ulice také získaly nové názvy například *Jezerní, Radniční* a další ulice, které byly dříve jen stroze označovány pouze počátečními písmeny. Během stavebních úprav tábora byla zřízena kavárna a dokonce i několik obchodů a banka, došlo také k vydání táborových peněz, i když bezcenných. Dále bylo vězňům povoleno vstupovat i do dříve zapovězené zelené plochy ve městě. Na náměstí byl zbudován velký hudební pavilon a park s dětským útulkem a hřištěm.¹⁵⁰ „18. března 1944 – dokončení parkových úprav náměstí a stavba hudebního pavilonu o 40 metrů čtverečních a dostavba vodní fontány“.¹⁵¹ Vězni se také dočkali i změn, které trochu zlepšily jejich ubytování – byly vylepšeny ubikace a vzhled několika domů. „18. 7. 1942 na naší světnici dostáváme konečně poschod'ové postele“.¹⁵²

V rámci celého ghetta docházelo i k pohřbům a svatbám, o kterých se dozvídáme z poznámek Willyho deníku. „2. 2. 1943 Dnes se konala v B V/ 118/241 svatba Josefa Hofmana z Petrkova s Anežkou Kalínskou z Nesper. Byla to na místní poměry svatba převeliká. Lidí bylo velmi mnoho“...¹⁵³ V otázce pohřbů často ve svých poznámkách Willy Mahler jmenuje rabína, který na pohřbu sloužil mši za zemřelého. Také přesně uvádí jméno zemřelého a profesi, kterou vykonával ještě před svou deportací do židovského ghetta a dokonce i příčinu smrti daného člověka. Z jeho poznámek je patrné, že se těchto obřadů aktivně účastnil či byl o nich důkladně informován od svých spoluvězňů či přátel.

3.3.2 Práce v Terezíně

Práce v Terezíně byla pro všechny deportované již od 14 let věku povinná a týkala se všech kromě starých a nemocných vězňů. Pracující tak získávali výhodu v podobě hodnotnějších přidělů jídla a v mnohých případech to pro vězně znamenalo ochranu před transporty na Východ. Tato ochrana se týkala osob zaměstnaných v některých

¹⁴⁹ Miroslav KRYL, c. d., s. 106–107.

¹⁵⁰ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 10–17; s. 31–33.

¹⁵¹ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁵² *Tamtéž.*

¹⁵³ *Tamtéž.*

oborech, které byly důležité pro chod ghetta a výrobu. Často se vztahovala i na nejbližší rodinné příslušníky pracujícího vězně. Byla však neustále upravována nacisty, což nakonec vedlo k jejímu úplnému zrušení.

Velká část židů schopných práce byla využívána pro válečnou výrobu. Byli nasazeni v dílnách na zpracování dřeva či štěpení slídy nebo ve správkárnách vojenských uniforem. Mnozí z nich našli uplatnění v tzv. *Kistenproduktion*, kde vykonávali montáž dřevěných beden, do kterých kompletovali a balili specifická zařízení pro vojenské automobily.¹⁵⁴

Také se podíleli na výstavbě základních hygienických zařízení, táborového krematoria a na nejrůznějších stavebních činnostech a úpravách tábora, kterými bylo například i rozšiřování vodovodů a kanalizace a mnoha jiných stavebních projektech. „14. 7. 1943 *Dílo, které vykonali židé v Terezíně je veliké. Kromě postaveného nového Krematoria, dráhy z Bohušovic... Uvnitř ghetta provedli kanalizační síť, upravili a rozvedli vodovodní síť a postavili desítky dřevěných baráků pro produkci i obývání*“...¹⁵⁵ Někteří z vězňů pracovali v dílnách, kde se vyráběl spotřební materiál nebo kde se opravovaly předměty využívané v hospodářství a zemědělství. Například se jednalo o výrobu a opravy šatstva, bot a dalších předmětů denní potřeby, jejichž převážná část byla odesílána do Říše, kde měla zásobovat německé obyvatelstvo a armádu.¹⁵⁶

V menší míře pak byli zaměstnáni v samosprávě nebo zdravotnictví či se věnovali péči o mládež a staré vězně. Někteří vězni také vykonávali pomocné práce – služby v kuchyni, pekárně a dalších provozech zaměřených na zpracování potravin. „*Škola, která měla být zřízena, nebyla povedena. Židovské děti nemusí umět ani číst, ani počítati; to jsou zásady tak samozvaného nejkulturnějšího státu, který chce vládnout světu. Ještě, že v našich řadách jsou nebojácní lidé, kteří aspoň částečně a v mezích daných možností děti přiučují* – 2. dubna 1944“.¹⁵⁷

Dokonce se i ve výjimce podařilo některým vězňům pracovat v rámci skupinek či komand mimo tábor, jednalo se o práci v lesích, dolech či zámcích po celé říši. Willy podle svého deníku pracoval jako námezdní dělník. První údaj o pracovním nasazení autora pochází ze dne 18. 6. 1942. „*První den v práci: uhlí; pracuji ve sklepě s okny*

¹⁵⁴ Václav, NOVÁK, c. d.

¹⁵⁵ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁵⁶ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 19–21; s. 26–28.

¹⁵⁷ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

zamřížovanými, což mně připomíná pravé vězení“.¹⁵⁸ Později se však jeho pracovní činnost mění podle toho, kam byl správou ghetta přidělen. „19. 6. 1942 – 5. 7. 1942 pracuji v Hannoverských kasárnách a střídavě jsem zařazován na různé námezdní práce. Tak pracuji na uhlí, s tesáři na stavbě dřevěných baráků, kde jsem pracoval s ml. Waimanem a, kde se setkávám s B. Strassným z Brna, bývalým svobodníkem I. jezdeckého pluku v Košicích“ ...¹⁵⁹ Nevynechává ani údaje o svých spolupracovnících, se kterými se setkal během výkonu práce.

Sám Willy Mahler později pracoval na poště a v samosprávě, kde měl na starost svůj blok (trakt). Často ve svých poznámkách popisuje náplň své práce, či co se dělo na jeho pracovišti. „22. března 1944 – Držím kasární dozorčí službu, jež probíhá hladce“.¹⁶⁰ Mnohdy se v jeho deníku objevují i svědectví o prováděných kontrolách na jeho bloku vedoucími pracovníky židovského ghetta. Zároveň o nich podává zprávy a komentáře, jak si vedl během těchto kontrol, zda byl jeho šéf spokojený nebo jaké měl při kontrole pocity. Viz jeho poznámka ze dne „23. 3. 1944 - Můj Chef prohlídí dopoledne oficiálně můj rayon. Prohlídka dopadla celkem uspokojivě“.¹⁶¹ Také popisuje činnosti, které v zaměstnání vykonával během své služby, a další informace o svém pracovním nasazení. Například zpráva z „21. března 1944 Připravuji pro můj trakt odběr marmelády – tak, že mám celý den co dělati“.¹⁶²

3.3.3 Otázka jídla a shánění denních potřeb v Terezíně

Samotný Terezín se potýkal během svého fungování se stálým nedostatkem jídla. Hladem nejvíce trpěli staří nepracující vězni, jelikož dostávali nejmenší přídělky jídla. Často tak mnozí z nich čekali u výdeje jídla a kuchyní, zda nezbude nějaké jídlo, kterým mohla být spíše polévka. Avšak z nedostatku jídla se mnohdy vydávali hledat kousek jídla do hromad odpadků, kde sbírali často zkažené a již nechutné zbytky rozkládacích se pokrmů. Dávky probíhaly ve formě přídelů potravin, což ale v důsledku nemohlo uspokojit potřeby židovských vězňů, kteří zde museli vykonávat velmi tvrdou a těžkou práci.¹⁶³

¹⁵⁸ APT, *Deník Willyho Mahlera*, inv. č. 5704.

¹⁵⁹ *Tamtéž*.

¹⁶⁰ *Tamtéž*.

¹⁶¹ *Tamtéž*.

¹⁶² *Tamtéž*.

¹⁶³ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 18.

Strava byla ve své podstatě jednotvárná a nehodnotná, bez potřebných vitamínů důležitých pro život. To vedlo ve výsledku ke ztrátám hmotnosti všech vězňů – tento hmotnostní úbytek ve většině případů činil až třetinu váhy. Těžce pracující židé, třebaže získávali za svou práci hodnotnější přídělky jídla než staří a nemocní, bývali často z nedostatku živin a vitamínů unavení a snáze podléhali nemocem.¹⁶⁴

Willy Mahler v rámci svého deníku často popisuje jídlo během některých dní i komentáře. Můžeme tak poznat složení jednotlivých jídel a stravy vězňů v židovském ghettu. Například „22. března 1944 – Dnešní můj jídelní lístek obsahoval k snídani: černou kávu a chléb s margarinem, k svačině chléb s místní pomazánkou, k obědu: extrakt polévku, česnekovou omáčku s chlebem a knedlík s margarinem a cukrem. Odpoledne černou kávu a chléb a pomazánkou. K večeři jsme měli krupicovou polévku a od oběda opečený karbanátek, chléb s margarinem a čaj. Že bych po tomto jídle ještě jed kupř. Vídeňský řízek je samozřejmé. Ale zde na místní poměry jsem se cítil sytým“.¹⁶⁵ Tyto poznámky týkající se jídla se v jeho deníku objevují velmi často a mnohdy se v něm objevují poznámky o jeho tehdejší váze. „30. listopadu 1942 Vážím 75 kg“.¹⁶⁶ Dále například „21. března 1943 vážím asi 66 kg“.¹⁶⁷ V závěru svého deníku jeho údaje o váze mizí, poslední záznam o váze pochází ze dne „3. ledna 1944 Vážím necelých 59 kilogramů“.¹⁶⁸

Kromě jídla dostávali židé poukazy na denní potřeby, museli je používat i na nejrůznější opravy jak šatstva, tak bot a podobných věcí, bez kterých by člověk jen těžce žil v tak nuzných podmínkách tábora. Jejich obtížné shánění popisuje ve svém deníku Willy Mahler, například poznámka ze „17. března 1944 Odpoledne si sháním v B V různé poukazy pro opravy bot, klobouků, šatů apod.“.¹⁶⁹

V Terezíně fungovala mimo jiné i tzv. balíková pošta, která zajišťovala příliv balíčků jak s jídlem, tak s různými denními potřebami. Samotné fungování a přítomnost balíkové pošty dokládá ve svých poznámkách Willy Mahler. Viz poznámka W. Mahlera „Dopoledne jsem navštívil kol. P. Jelínka na balíkové poště a radil jsem se s ním, přes možnosti získání balíků na známky z Něm. Brodu – 21. března 1944“.¹⁷⁰ Tyto balíčky získávali vězni od svých blízkých dosud žijících mimo Terezín či jiný koncentrační

¹⁶⁴ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 18.

¹⁶⁵ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž.

tábor. O balíčky a jejich obsah často prosili své blízké či známé formou dopisů. To se však v důsledku postupující války změnilo, jelikož zůstávalo na svobodě stále méně osob, na které se mohli s prosbou obrátit a získat od nich vymodlené balíčky s jídlem a nejrůznějšími potřebami. „*Máti obdržela z Vídně od dr. Mořice obvyklý balíček s celkem hodnotným obsahem a měla z něho velikou radost – 15. dubna 1944*“.¹⁷¹ Bylo to dáno i tím, že většina blízkých osob terezínských vězňů byla stejné – izraelské víry, a proto se dříve nebo později nevyhnuli transportům do jiných pracovních táborů na území Říše. Mnozí vězni tábora v Terezíně i jiných vyhlazovacích táborů neustále posílali své prosby o nějaké jídlo a potřeby, aniž by věděli o osudu svých blízkých či známých.

I Willy ve svém deníku podává informace o příchozích balíčcích. Jeho poznámky často obsahují údaje o osobě, která obdržela balíček, a mnohdy i o tom, kdo ho odeslal, společně s informacemi o jeho obsahu. Například „*Truda konečně obdržela balík na Zulasunga marku, poslanou v říjnu do Něm. Brodu. Naše radost a zvláště její je veliká. Při rozdělávání balíku chovala se rozpustile, jako malé děcko. Balík byl překrásný. Obsahoval mouku, strouhanou housku, hrách, polévkové kostky, rajský protlak / jedna láhev bohužel se cestou rozbila /, umělý med, jah. máslo, sýr, sádlo /vesměs vše pravé /, mýdlo, prášek na mytí hlavy, chléb, perníčky, suchary, různá koření, pudingové prášky, van. cukr, prášek do těsta a ještě jiné drobnosti. Prostě se tentokráte Máňa „vytáhla“ a překonala naše očekávání – 18. dubna 1944*“.¹⁷²

Někdy se v jeho deníku naleznou i poznámky popisující rozdílné složení balíčků podle zemí, ze kterých balíček pocházel. „*Truda dostala obvyklý balík z Berlína. Kdybychom měli souditi podle jeho obsahu, pak by skutečně hospodářsky nebylo možno Německo zdolati. Zásilka obsahuje mimo vařiva špek, vajíčka, mandarínky a jiné sladkosti. Máti obdržela z Vídně další balíček; obsahuje však pouze chléb*“.¹⁷³

3.3.4 Lékařská péče v ghettu

Zdravotní péči prováděli židovští lékaři a zdravotní sestry, kteří se zde ocitli ze stejných důvodů jako ostatní obyvatelé židovského ghetta v Terezíně. Často tak zajišťovali jedinou zdravotní péči pro deportované.

¹⁷¹ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

¹⁷² *Tamtéž.*

¹⁷³ *Tamtéž.*

Tito lidé dokázali svou obětavou prací vybudovat objekt nemocnice a různé další zdravotnická zařízení, která jim alespoň částečně umožňovala poskytování základní zdravotní péče. V rámci terezínského ghetta takto vznikla i specializovaná oddělení pro nemocné, marodky a ambulance, které našly prostor v budovách kasáren a domovech mládeže. O existenci některých zdravotnických zařízeních se Willy Mahler ve svých poznámkách také zmiňuje, a to zejména v souvislosti se zdravotním stavem svého otce. Viz poznámka ze dne „18. 7. 1942 *Večer v 18 hod. otec se vrátil z marodky do své ubikace*“.¹⁷⁴

I přes snahu zdravotníků panoval v ghettu stálý nedostatek léků, zdravotnického a dezinfekčního materiálu. Jedním z dalších tíživých problémů byl i nedostatek vody a nevyhovující sociální zařízení, nedostatečná možnost vykonávat potřebnou hygienu a nedostatek jídla v kontrastu s kumulací velkého množství vězněných lidí. Což v důsledku vedlo ke vzniku a šíření infekčních onemocnění, jako tuberkulózy, průjmových onemocnění, břišního tyfu, kožních chorob a dalších chorob, které v mnohých případech přerostly až do rozměrů epidemie. Těmito nemocemi byli nejčastěji postiženi nejstarší obyvatelé ghetta, kteří byli otřeseni svým tragickým osudem a navíc zde pobývali v nejhorších životních podmínkách. Mnohdy tak právě tyto obyvatelé podléhali těmto nemocem v obrovských počtech. Nacisté se snažili tuto situaci předjímat a řešit deportacemi starých a nemocných lidí do koncentračních a vyhlazovacích táborů.¹⁷⁵

Willy Mahler ve svém deníku popisuje kromě jiného svůj zdravotní stav a stav svých rodičů. Ve svých poznámkách popisuje mnohé choroby, se kterými se potýkal, stejně jako jeho rodiče a mnozí další vězni. Ze svých poznámek nevynechává ani zdravotní stav svých spoluvězňů, které často navštěvoval. Například poznámka z 19. února 1944 - „*Potom navštěvuji nemocného řed. Gohtlieba v L317; jeho horečnatý stav mne znepokojil. Vypadá vyhuble a myslím i nervově je plně vyčerpán*“.¹⁷⁶ Nejčastěji se ve svém deníku zmiňuje o otci, který často trádal a trpěl nemocemi. Jeho otec prodělal v Terezíně řadu infekčních nemocí, například trpěl zápallem plic a průjmovými onemocněními. Z autorových poznámek je na první pohled vidět starost o zdravotní stav a strach o otce. „*Otec zase trpí průjmy a s jeho zdravotním stavem a s jeho ošetřováním*

¹⁷⁴ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

¹⁷⁵ Ludmila Chládková, c. d., s. 22–24.

¹⁷⁶ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

nejsem spokojen“.¹⁷⁷ Nakonec v terezínském ghettu umírá v roce 1944 na celkové vyčerpání z vleklých průjmových onemocnění, v jejichž důsledku velmi ztratil na váze.

Také se zmiňuje o zdravotní péči a snaze židovských zdravotníků pomáhat ve velmi tíživých podmínkách panujících v ghettu. V některých svých poznámkách uvádí i jména lékařů či sester, se kterými se setkal. „Mám bolavý nos a musel jsem s ním vyhledat lékařské ošetření. Dr. Sprimaer nosní a krční odborník mě bere do léčení – 23. února 1944“.¹⁷⁸ Nebo píše „Můj nos se úplně vyléčil a nezapomenu na péči, kterou mě poskytl habsburský specialista pro choroby nosní a hrtanu dr. Kohm z Trutnova“.¹⁷⁹

Deník obsahuje i informace o deportacích nemocných osob do koncentračních táborů. Autor ve svých poznámkách podává informace jak o počtu deportovaných, tak i o osobách, které osobně znal, také kam transport směřoval a jakými chorobami osoby zařazené do transportu trpěly. Svými poznámkami také ventiluje své pocity a dojmy z těchto transportů. Například poznámka ze dne 18. března 1944 „Připravuje se transport padesáti osob, duševně chorých do Cholmu, ze zdejší cvokárny. Také známý Jonesch Schmull bude povolán do tohoto transportu. Jeho osud mnoho dojírá“.¹⁸⁰

Mimo jiné se v jeho deníku nachází i informace o pohřbech a bilance úmrtí v ghettu.

3.3.5 Volný čas a kultura v židovském ghettu

I přes nelidské životní podmínky v Terezíně se v ghettu rozvíjel kulturní život. Byl však od počátku nacisty potírán, jejich snahy vedly k úplnému zamezení umělecké činnosti židovských vězňů v terezínském ghettu a v mnohých dalších německých koncentračních táborech a židovských ghettech. Deportovaní židé, kteří byli vytrženi ze své existence a nesměli skoro nic, se snažili o hledání východiska v kultuře, jež jim aspoň na nějakou dobu poskytovala únik z neradostného života v táboře. „Kultura, která tu ožila hned po příjezdu prvních transportů, byla rozvíjena zprvu ilegálně. Nikdo z eses komandatury se nesměl dozvědět, že jde o spontánní činnost, jejímž posláním bylo povzbudit sebevědomí vězňů v jejich tragickém životním údělu. Hrál se i zpívalo v odlehlých místnostech a ubikacích, na půdách i ve sklepích, strážé hlídkovaly, aby v případě nebezpečí varovaly. Jakéhokoliv aplausu po vystoupení recitátora, herce nebo zpěváka se vězňové

¹⁷⁷ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž.

lidé museli zřítí.¹⁸¹ Lidé se tak s pomocí kulturních činností pořádaných v táboře dokázali lépe vyrovnat se skutečností, kterou zrovna prožívali. Kulturní činnost jim také pomáhala ke zvýšení nutného sociálního citění, díky kterému neztráceli naději a svou identitu.

V polovině roku 1942 se vše obrátilo, v této době je totiž tábora přičleněno nové pojetí funkce celého zařízení.¹⁸² Ta ponechávala značnou volnost v oblasti kultury. Bylo to dáno především tím, že nacističtí velitelé věděli, co čeká židovské vězně po opuštění Terezína, proto ho využili pro svou propagandu. Vše mělo působit jako zástěrka nacistických činů. Samotní vězni tento fakt ale vnímali odlišně, jelikož se snažili nepropadat v beznaděj a nepodléhat strachu z neznámé budoucnosti. Proto se alespoň snažili nějak odpoutat a zpříjemnit si svůj pobyt v židovském ghettu nejrůznějšími způsoby. Těmi byly například koncerty, literární večery, naučné přednášky, divadelní představení, nacvičování hudebních a divadelních her a mnohé další aktivity. V terezínském táboře se konala celá řada kulturních akcí, o které se zasloužili židovští umělci nejen z oblasti hudby.

Kulturní život se zde mohl rozvíjet i z toho důvodu, že zde bylo vězněno mnoho významných osobností, jak z oblasti tehdejší kultury, tak i vědy a politického života. Z oblasti hudby byli v Terezíně vězněni hudebníci jako například Viktor Ullmann¹⁸³, Gideon Klein¹⁸⁴, Karel Švenk¹⁸⁵, Hans Krása¹⁸⁶, Pavel Haas¹⁸⁷ a mnozí další.

Byl zde také vězněn sbormistr a dirigent Rafael Schächter¹⁸⁸, který zde vynikal mimořádnou tvůrčí aktivitou. V Terezíně uvedl díla jako Figarova svatba, Prodaná nevěsta, Hubička a některá další díla světových skladatelů. Podílel se i na zpracování Requiem od G. Verdiho. Ve spolupráci s Rudolfem Fraňkem¹⁸⁹ se zasloužil o provedení

¹⁸¹ Více Milan KUNA, *Hudba vzdoru a naděje*, Terezín 1941 – 1945: O činnosti v koncentračním táboře Terezín, Praha 2000, s. 15.

¹⁸² Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 29–30.

¹⁸³ Viktor Ullmann (narozen 18. ledna 1898 v Těšíně – zahynul 17. října 1944 v koncentračním táboře Osvětimi) – hudební skladatel, klavírista a dirigent (František ČERNÝ, *Theater – Divadlo*, Praha 1965.).

¹⁸⁴ Gideon Klein (narozen 6. prosince 1919 – zahynul v lednu 1945 při likvidaci tábora Fürstengrube) – skladatel klasické a jazzové hudby, klavírista (František ČERNÝ, c. d.).

¹⁸⁵ Karel Švenk (narozen 17. března 1918 – zahynul v roce 1945 v Osvětimi) – herec.

¹⁸⁶ Hans Krása (narozen 30. listopadu 1899 v Praze – zahynul 18. října 1944 v Osvětimi) – hudební skladatel (František ČERNÝ, *Theater – c. d.*).

¹⁸⁷ Pavel Haas (narozen 21. června 1899 v Brně – zahynul 17. října 1944 v Osvětimi) – hudební skladatel, bratr herce Hugo Haase (Lubomir PEDUZZI, *Pavel Haas*, 1991.).

¹⁸⁸ Rafael Schächter (narozen 25. května 1905 – zahynul v roce 1945 v Osvětimi) – hudební skladatel, klavírista, organizátor židovského kulturního života v Terezíně (Milan KUNA, *Hudba vzdoru a naděje. Terezín 1941 - 1945*, Praha 2000.).

¹⁸⁹ Rudolf Fraňka „Freudenfeld“, (narozen 28. srpna 1888 – zahynul neznámo kdy a kde) – nastudoval dětskou operu Brundibár.

dětské opery Brundibár, která se mezi židovskými vězni těšila velkému zájmu nejen mezi dětmi, ale také u dospělých.¹⁹⁰

Jelikož se řada malířů nehodlala vzdát svého nadání, až do posledních chvil se snažili tvořit, díky čemuž se v ghettu rozvinula i výtvarná tvorba. Mnoho výtvarníků bylo většinou zaměstnáno v kreslárně samosprávy Terezína. Jejich úkolem bylo nejčastěji zhotovování výkresů, plánů a výtvarných děl pro SS komandaturu. V rámci volného času však na svých dílech zpodobňovali nezkreslený život v židovském ghettu Terezín. Díky nim zde byla ztvárňována díla ze všech koutů kultury.¹⁹¹

I sama židovská samospráva se snažila zapojovat do oblasti kultury, usilovala o zachování alespoň nějakého kulturního života lidí, kteří byli vytrženi ze svého dosavadního světa. V průběhu roku 1942 dokonce zřídila tzv. oddělení „*Freizeitgestaltung*“, které sdružovalo všechny umělce i amatéry z řad židovských vězňů v rámci Terezína. Toto oddělení mělo za úkol organizaci veškerých kulturních akcí včetně sportovních aktivit, ale také musela řešit trvalý problém týkající se nedostatku prostor, kde se mohly tyto akce konat. „*Oslovili mě někteří lidé z toho kruhu, zda by nebyla nějaká možnost opatřit si větší místnost, kde by se tyto pořady mohly konat. Vyhledal jsem pak dům, do kterého SS už ani nevkročily, protože se tam objevilo několik případů tyfu. Půda domu ještě nebyla rozdělena na malé komůrky. Tak jsem na jedné straně vytrhal podlahová prkna a z nich v druhé polovině vytvořil lavice a poněkud zvýšenou podestu. Z hromad mrtvol jsem strhnul deky a vypral je ve chlorované vodě, ty přišly na stupínek jako potah“ ...¹⁹² O snaze židovské samosprávy zajistit vhodné prostory pro kulturní vyžití vězňů a vyhledávání míst pro konání akcí vypovídá i tato poznámka židovského tesaře Arnolda Muntera, který, jak je z poznámky patrné, se na vyhledávání a úpravě prostor přímo podílel.*

Také se zasloužila o lepší životní podmínky pro vězněné umělce a nejen to. Snažila se zajistit lepší pracovní podmínky, díky kterým pak umělci mohli provádět méně náročnou práci a disponovali i volným časem.

Během roku 1943 pak kultura a kulturní akce nabíraly na intenzitě a celkově i na svém rozsahu. V době příznivých klimatických podmínek se kulturní akce konaly i ve venkovních prostorech ghetta. Často tak byly pořádány v parcích a téměř všude, kde to bylo alespoň trochu možné, stejně tak i na dvorech jednotlivých kasárenských bloků.

¹⁹⁰ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 29–30.

¹⁹¹ Více Václav, NOVÁK, c. d.; Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d.

¹⁹² Jelena G. MAKAROVA – Victor KUPERMAN – Sergei MAKAROV, *Univerzita přežití: Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941–1945*, Praha 2002, s. 12.

Do Terezína v těchto letech přichází další řada významných umělců tehdejší doby, kteří se ihned po svém příjezdu do ghetta zapojují do nejrůznějších kulturních akcí, kterými bylo například divadlo, kabaret, opera, ale zasahují také do kulturního života velké části židovských obyvatel ghetta.¹⁹³

O jednotlivých kulturních aktivitách, které se konaly v rámci židovského ghetta, podává svědectví i Willyho deník, ve kterém si autor pečlivě zapisoval své veškeré kulturní zážitky. „20. 7. 1943 Dnes jsem viděl v B V. krásné provedení balad o Francois Villonu v překladu Ot. Fischera a s dr. Běhalem v titulní úloze“.¹⁹⁴ Těmi nebyly jen koncerty a divadelní představení, ale i různé přednášky, kurzy cizích jazyků a sportovní utkání a mnohé další akce. „27. 6. 1943 Červen je zde ve znamení sportu. V Z V. kopaná, na baště tělocvik, lehká atletika, házená, football, zápas řecko-římský. V B IV. wolley-ball, šachy“...¹⁹⁵

O konání přednášek svědčí jeho například poznámka ze dne „22. března 1944 Večer jsem na 112 v B IV na přednášce ředitele Karla Weighera o světové produkci uhlí a nafty“.¹⁹⁶ Nebo záznam „31. října 1943 „Theresienstadt als Aufgabe“, byl název přednášky, kterou proslovil včera večer v přeplněné modlitebně B IV Judenältester Dr. Doc. Paul Eppstein. Dotkl se letmo různých ožehavých problémů ghetta (jídlo, bydlení a malé děti) a snažil se trochu přístupnou formou vyložit naše úkoly a závazky pro zdejší náš pobyt...Přednáška splnila dobře svůj propagační účel“.¹⁹⁷

Občas se v jeho deníku objevují i poznámky o různých oslavách židovských svátků „4. 12. 1942 Večer slavnost Chanuka s uměleckým projevem“...¹⁹⁸

Ve svých zápiscích mnohdy ventiluje i své pocity, které v něm některé akce vyvolaly. „19. března 1944 Dopoledne jsem s Trudou a máti v B V/241 na dopoledním koncertě skupiny Maier – Sattler. Bylo to velmi příjemné hudební a zpěvní dopoledne“.¹⁹⁹

Často také píše o různých setkáních se známými či rodinou a přáteli v kavárně, kterou podle jeho poznámek velmi často navštěvoval zejména s matkou a svou milenkou Trudou. „23. 3. 1944 Večer jsme s Trudou v kavárně, kde hraje hudba Victora

¹⁹³ Ludmila CHLÁDKOVÁ, c. d., s. 1–25.

¹⁹⁴ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž.

*Kohna pod taktovkou Dána Petra Deutsche. Pořad sestavený z popul. děl se nám velmi líbil“.*²⁰⁰

Popisuje také dění na tzv. apelech, například „*20. března 1944 Večer se koná na SZ apel na počest návratu obyvatel S1, S2 a S3 zpět do B IV po skončení karantény... Program jinak je zábavný a vystupuje v samém Hofrova skupina a Maier se Sattlerem. Byla to milá hodinka humoru a pobavení, zpěvu a hudby“.*²⁰¹

Ve svém deníku také píše o jednotlivých zprávách z fronty a z dění ze světa. Poznámka z „*22. 3. 1944 Zpráva o obsazení Maďarska – Německem se ukázala jako četné jiné podobné zde kolportující se zprávy nesprávnou“!*²⁰² Tyto zprávy získává od vězňů z přicházejících transportů, se kterými se setkává v židovském ghettu.

Willy se pravděpodobně velmi rád a často účastnil nejrůznějších kulturních událostí v Terezíně. Podle jeho poznámek mu kultura v Terezíně a zprávy z fronty stejně jako ostatním vězňům dodávaly naději a pomáhaly uniknout z nehostinného světa a skutečnosti, ve které se nacházel společně s dalšími příslušníky izraelského vyznání. Kultura, tak jak jsem již zmiňovala, napomáhala lidem židovského původu odpoutat se a na chvíli zapomenout na situaci, ve které se zrovna nacházeli.

3.3.6 Vztah k ženám

Soužití a vztahy mužů a žen byly v rámci nacistických táborů zakázány. V židovských ghettech, mezi která patřil i Terezín, byly ovšem soustředěny často celé rodiny bez selekce, která probíhala až v nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborech, pouze po příjezdu do židovského ghetta byly ženy odděleny od mužů. Ženy a muži bydleli odděleně v různých částech ghetta, ale mohli se spolu běžně potkávat a stýkat, například na již zmiňovaných kulturních akcích či vycházkách. O čemž svědčí i Willyho deník.

Willy ve svém deníku popisuje své vztahy k jednotlivým ženám, v jejichž náručích hledal útěchu a úlevu. Jeho deník je protkán mnoha poznámkami o ženách, se kterými se setkával. Často popisuje jejich vzájemné schůzky, ale i vzhled jednotlivých žen. Například poznámka ze dne „*20. března 1944 Moje bývalá přítelkyně pí. Marta S. mě dnes navštívila a byla neobyčejně srdečnou. Zeštíhlela zde a i zestárla“.*²⁰³

²⁰⁰ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

²⁰¹ *Tamtéž.*

²⁰² *Tamtéž.*

²⁰³ *Tamtéž.*

Velká část poznámek Willyho Mahlera se zmiňuje o vztahu s Trudou. Z jeho zápisků je patrné, že se jejich vzájemný vztah vytvářel už od počátku jejich setkání. Postupně pak docházelo k upevňování jejich přátelského vztahu. „21. březen 1944 Večer trávím u Trudy. Náš přátelský styk se v poslední době silně obapojně zpříjemnil a prohloubil. Jsem přesvědčen o tom, že si mě silně oblíbila a že na mém přátelství pro Terezín silně závisím. Také dnes je Truda milá a přítulná a v jejím náručí zapomínám na Terezín a na přítomnost“.²⁰⁴ Jelikož lidé v tíživých životních situacích často vyhledávali útěchu u lidí stejného osudu, se kterými se setkávali během svého pobytu v židovských ghettech a koncentračních táborech, často se tito lidé na sebe silně citově navázali a založili na tomto vztahu svou existenci. Mnohdy se však stálo, že jedinci byli rozděleni v případě jednotlivých transportů. Po válce se však setkala pouze malá hrstka těch, kteří přežili nacistické hrůzy, konané v rámci vyhlazovací politiky.

3.3.7 Porovnání deníku Willyho Mahlera s vybranými ego-dokumenty deníkového rázu

Nejnámějším deníkem zachycujícím období holocaustu je deník Anny Frank (Frankové). Tento deník byl napsán 13letou dívkou židovského původu. Vznikal během autorčina skrývání v Amsterdamu, kam společně se svou rodinou (otcem, matkou a starší sestrou) unikla během 2. světové války z Německa. V rámci svého deníku reflektuje život v úkrytu, kterým se stala tajná místnost v otcově firmě. Deník je veden formou dopisů fiktivní kamarádce Kitty, obsahuje dopisové záznamy z událostí začínajících 12. července 1942 (Anniny 13. narozeniny) do 1. srpna 1944 (prozrazení a následná deportace rodiny do koncentračních táborů).²⁰⁵

Annin deník byl po válce vydán jejím otcem (Otto Frank), který ho objevil. Prvotním impulsem pro vznik tohoto deníku byla snaha se vyzpovídat a svěřit se někomu se svými zážitky. Avšak po hlášení v rádiu (o důležitosti autentických záznamů a deníků pro rekonstrukci života během 2. světové války) byl deník přepsán. Finální podoba deníku je z tohoto důvodu narušena texty z původního a přepisovaného deníku, tudíž některé části chybí.²⁰⁶

²⁰⁴ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

²⁰⁵ Anne, FRANK, *Deník*, Praha 2002, s. 1–262.

²⁰⁶ *Tamtéž*.

Deník není členěn na kapitoly a nejsou v něm zapsány události den za dnem, jako je tomu v deníku W. Mahlera. V jednotlivých záznamech se objevují obyčejné situace, strach a popis protizidovských nařízení a jejich důsledků na život židů. Dále jsou v nich reflektovány vztahy dospívající dívky s chlapci, problémy dospívání, vzpomínky na život před skrýváním, ale i víra v budoucnost. Což se téměř ve Willyho deníku vůbec nevyskytuje. Podle mého názoru má deník Anny Frankové zcela odlišný ráz a obsahuje odlišné situace popisované odlišným způsobem.²⁰⁷

Kvůli velkému kontrastu odrazu reality jsem zvolila k porovnání jednotlivých údajů deník Antonína Jirana. Deník Willyho Mahlera a deník sepsaný po válce, jehož autor Antonín Jiran byl během války vězněn v koncentračním táboře „*Mauthausen*“, se v jednotlivých faktech výrazně liší. Může to být bezpochyby dáno tím, že oba deníky vznikly v odlišné době nebo tím, že oba židovství občané byli během války vězněni na odlišných místech a zažili odlišné životní podmínky.²⁰⁸

Z deníku Antonína Jirana, který byl po válce vydán v literární podobě pod názvem „*Byl jsem číslo 33.204*“,²⁰⁹ je patrné, že autor při svém pobytu v koncentračním táboře zažil neuvěřitelné utrpení a muka. Ve svém deníku popisuje velké strádání a život v nelidských podmínkách, týrání lidí nacistickými dozorci, úděsné pracovní podmínky a nasazení a mnohem více.²¹⁰

Zatímco deník Willyho Mahlera poskytuje spíše informace o poklidném životě v terezínském ghettu, téměř bez jakéhokoli strádání a utrpení a zabývá se spíše otázkami volného času a ženám než strastiplným podmínkám Terezína.²¹¹

Pro další porovnání deníku Willyho Mahlera jsem zvolila mimo jiné i „*Terezínský deník 1941–1945*“,²¹² který sepsala Eva Roubíčková během svého pobytu v terezínském ghettu. Po válce jej doplnila o údaje ze svého života před transportem a o život po válce. Tento deník jsem zvolila proto, že jeho autorka byla stejně jako Willy Mahler vězněna během druhé světové války v židovském ghettu Terezín, tudíž ve svých záznamech přibližovala stejné prostředí. Avšak s několika rozdíly, které byly dány tím, že Eva Roubíčková byla deportována do terezínského ghetta již v prosinci 1941 a věnuje se tedy dění v ghettu ještě před příjezdem Willyho Mahlera. Její deník je

²⁰⁷ Anne, FRANK, c. d.; Srov. APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

²⁰⁸ Antonín JIRAN, *Byl jsem číslo 33.204*, Stará Paka 1946, s. 1– 53.

²⁰⁹ *Tamtéž*.

²¹⁰ *Tamtéž*.

²¹¹ APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

²¹² Více Eva Roubíčková, *Terezínský deník 1941–1945*, Praha 2009, s. 1–181.

také složen ze záznamů jednotlivých dnů strávených v ghettu, stejně jako tomu je v deníku W. Mahlera. Liší se pouze v tom, že autorčiny záznamy jsou velmi stručné a často jsou vtisknuty do jednoho či dvou řádků. Dále ve svém deníku zmiňuje strádání sebe samotné, ale také svých blízkých, neustálé stěhování v rámci židovského ghetta, popravy a represe, ale také tragédie, které se v ghettu během války odehrávaly. „8. 1. Čtvrtek (1941) Devět lidí, zavřených pro pašování, bylo pověšeno. Rozsudek museli vykonat Židé. Všude zoufalství“.²¹³ Což v deníku Willyho Mahlera můžeme nalézt jen zřídka. Na obou stranách lze najít údaje o událostech a samotných pocitech („10. 10. Neděle (1943) Nadávám na práci a jsem přece ráda, že ji mám. Je to jediné, co má ještě aspoň poněkud smysl. Od té doby, co již nemám svou dřívější pevnou víru, co nemám již svou životní představu, svou budoucnost, naděje a plány, jsem velmi nešťastná a táži se, k čemu to všechno“...²¹⁴), které zažívali oba autoři, například zkrášlování ghetta před návštěvou Mezinárodní komise Červeného kříže apod.²¹⁵

Pro další srovnání jsem využila i knihu Jana Jelínka „A kde byl Bůh...?“,²¹⁶ kde se nachází bezpočet svědectví z různých koncentračních táborů, ale také terezínského ghetta, která podalo 37 osobností přeživších holocaust. Zde jsem našla také velké kontrasty v odrazu reality jednotlivých lidských výpovědí. Mimo to je jednou z výpovědí i svědectví jisté Louise Hermanové, která se ještě před deportací stýkala s rodinou Mahlerů žijící v Praze, tedy s příbuznými Willyho Mahlera.²¹⁷

²¹³ Evy Roubíčkové, c. d., s. 28.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 108–109.

²¹⁵ *Tamtéž*, s. 1–181; APT, Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704.

²¹⁶ Jan Jelínek, *A kde byl Bůh...?*, Brno 2014, s. 6–349.

²¹⁷ *Tamtéž*, s. 6–349.

Závěr

Bakalářská práce je koncipovaná jako obraz deníku Willyho Mahlera v rámci dějin holocaustu. Tento deník byl napsán významnou osobností Willyho Mahlera, kterého známe jako autora článků regionálních deníků a článků z Lidových novin. Dále vynikl také jako úspěšný vlastník fotbalového klubu.

Willyho rodiště, město Německý Brod, má velmi zajímavou historii, která je již odedávna velmi úzce spjata s osudem židovských obyvatel českých zemí. První židovskou rodinou, která do tohoto města přišla, byla rodina Mahlerů, z níž pocházel i Willy Mahler. Její členové vstoupili do historie města jako význačné osobnosti z řad podnikatelů, obchodníků či osob, které našly svůj úděl v oblasti kultury a sportu. Svou činností přispěli průmyslovému rozkvětu města a to především tím, že založili velmi významné podniky, které fungují dodnes.

Právě díky dokumentu, kterým je deník W. Mahlera, se podařilo uchovat obraz z dění v již vzpomínaném židovském ghettu Terezín zapsané z pohledu samotného autora. Prvotní poznámka v deníku podává svědectví o první události, kterou si musel projít téměř každý žid, tedy deportací. W. Mahler byl po příjezdu do Terezína nasazen na několika pracovních místech, později pracoval jako úředník v evidenci a nakonec měl na starost celý blok. Z tohoto důvodu pravděpodobně disponoval prostředky, které vytvořily vhodné podmínky pro napsání deníku. Deník W. Mahlera ukazuje nejrůznější složky života v rámci ghetta z pohledu jedince (autora) a jeho podmínek, které měl.

Ve svém deníku často popisoval různé oblasti života v ghettu, ze kterých je možné poskládat jednotlivé okamžiky jak života samotného autora, tak i ostatních židovských obyvatel. Ve svých záznamech líčil své denní činnosti, ale lze z nich vyčíst i údaje o celkovém chodu židovského ghetta, či životních situacích jeho spoluvězňů a přátel. Poznámky často obohacoval o vlastní pocity a komentáře, což je velmi důležité pro poznání psychologie člověka nacházejícího se v jeho kůži. Jeho deník obsahuje také důležité informace o lékařské péči, jídle, kulturním životě, ale také o stavebních pracích a pracovním nasazení, příjezdu a odjezdu transportů, návštěvě Mezinárodního výboru Červeného kříže a mnohé další. Dává také najevo starosti o své rodiče, ale také o budoucnost a život. Své poznámky také zpestřoval svými láskami a soukromým životem v rámci ghetta. Avšak stejně jako další židé i Willy Mahler podlehl nacistickým plánům vyhlazovací politiky. V roce 1944 byl s dalšími terezínskými židy deportován

na Východ, poté byl deportován zpět do Dachau, kde jeho život vyhasl při jednom z pochodů smrti v závěru války.

V souvislosti s prací s deníkem Willyho Mahlera považuji za úspěch představení obrazu vnitřního života jedince a autora v židovském ghettu Terezín na pozadí dějin holocaustu. Výsledkem mé práce je také zjištění závažného faktu, že uvěznění židé terezínského ghetta nebyli jednolitou masou žijící v totožných podmínkách. Jelikož na tomto místě byli vězni, kteří díky mládí, kontaktům či troše štěstí mohli v Terezíně nejen přežít, ale také najít práci, účastnit se kulturních akcí a podle mého názoru se mohli pokusit žít v relativním „dostatku“. Oproti nim zde byla většina uvězněných židů (převážně starších a osamocených vězňů z oblastí Německa a dřívějšího Rakouska), kteří zde ve velké míře umírali, často v nejstrašnějších podmínkách v prostorách terezínských kasáren. Žádný z nich neměl ani možnost ani podmínky pro napsání deníku. Z deníku Willyho Mahlera je podle mého názoru patrné, že jeho autor měl zcela jistě výjimečné postavení v rámci terezínského společenství, díky kterému žil v poněkud „lepší“ podmínkách než jiní. Willyho znatelně „lepší“ životní podmínky jsou rozpoznatelné i při hlubším studiu deníku, ve kterém, jak jsem dříve zmiňovala, nelíčí jakékoliv strádání ani útrapy jak už sebe samotného, tak ani ostatních uvězněných židů. Má sonda do deníku W. Mahlera potvrzuje již dřívější zjištění o židovské komunitě a životě v ní v rámci židovského ghetta Terezín. Tato sonda také může v očích širší veřejnosti zpřesnit představu o životě v Terezínském ghettu, ve kterém měli někteří jedinci odlišné životní podmínky. Vybraní jedinci, kterým byl podle mého názoru i Willy Mahler, mohli díky protekci nebo i věku, získat lepší podmínky, kterými byly například: zaměstnání, více jídla, volný čas, kulturní vyžití apod.

Při studiu samotného deníku jsem se musela potýkat s několika závažnými okolnostmi, kterými bylo mimo jiné problematické poškození jednotlivých záznamů a odlišnosti v rukopisu. Samotný deník by mohl být hlouběji prozkoumán, což ale velmi ztěžuje znehodnocení některých stran deníku, který se tak mnohdy stává nerozluštitelnými.

Další cestou by mohlo být i srovnání deníku Willyho Mahlera s deníkem jiné osobnosti, která byla stejně jako on vězněna v židovském ghettu Terezín.

Díky dochování deníku W. Mahlera (a dalších deníků) máme příležitost poznat skutečný obraz hrůzné epochy lidského dění, které byl pisatel svědkem a je možné ji zmapovat. Willy Mahler ve svém díle poskytuje velmi důležité doklady pro poznání jednoho ze zásadních okamžiků dějin židovského národa, který se do historie nechvalně

zapsal jako holocaust. Právem ho tedy lze považovat za jedinečný historický dokument z období druhé světové války, který si bezesporu zaslouží pozornost historiků a širší veřejnosti.

Seznam zkratk

APT – Archiv Památníku Terezín

MVČK – Mezinárodní výbor Červeného kříže

NSDAP - Národně socialistická německá dělnická strana

PLEAS – Továrna na pletené zboží a pletací stroje

SOA – Státní oblastní archiv

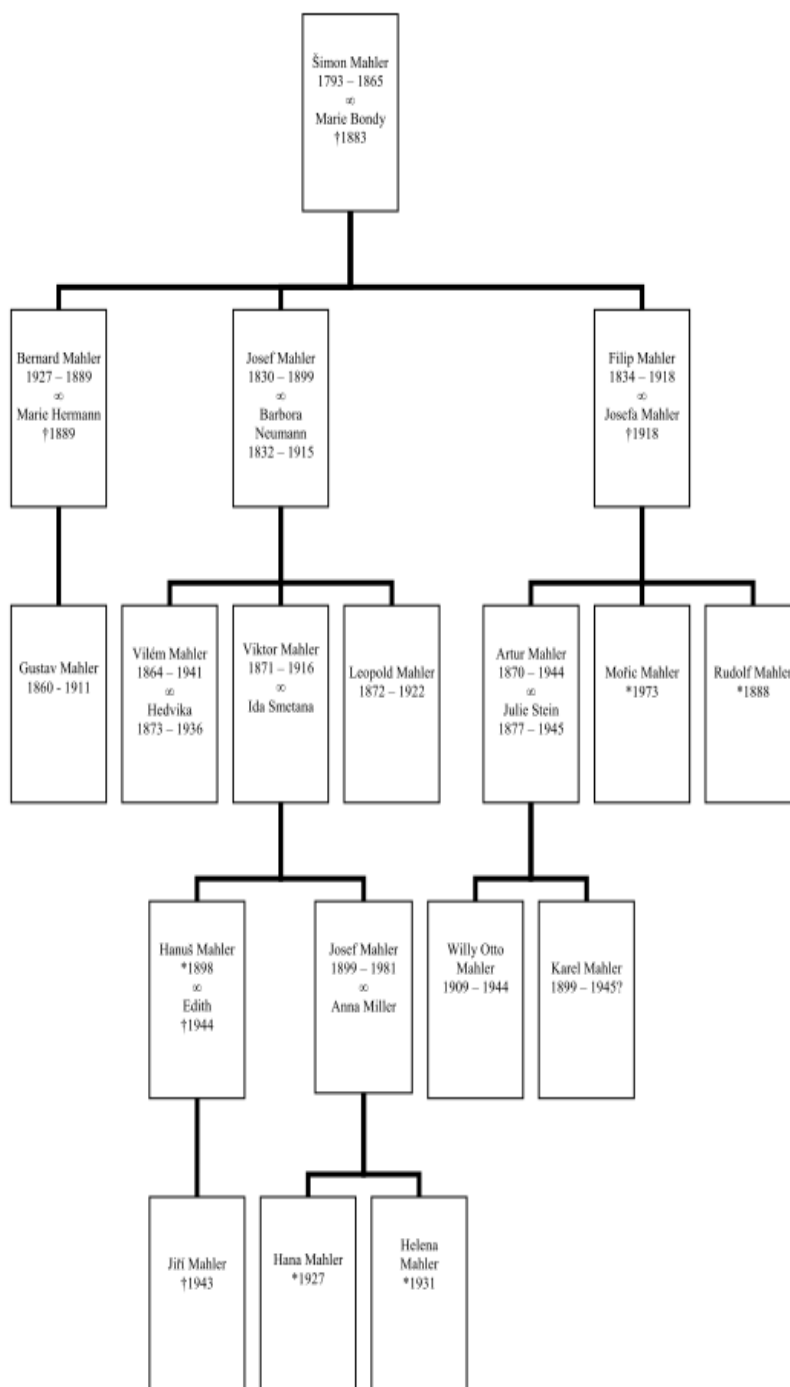
SOkA – Státní okresní archiv

SS – (Schutzstaffel) ochranný oddíl nacistického Německa

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

Obrazová příloha

Rodokmen rodiny Mahlerů

Vila č. p. 197 (rok 2007 před rekonstrukcí), bydliště Viktora, Viléma a Hanuše Mahlerových.
(KAMP, Michal. Mahlerové v Německém Brodě 1861–1948. Brno 2007. Bakalářská práce.
Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.).

Vila č. p. 407 (rok 2007) bydliště Josefa Mahlera.
(KAMP, Michal. Mahlerové v Německém Brodě 1861–1948. Brno 2007. Bakalářská práce.
Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.).

Dům č. p. 157, kde bývala židovská modlitebna.

(KAŠPAROVÁ, Alena – KAMP, Michal, Židé na Havlíčkobrodsku, Havlíčkův Brod 2008, s. 107.)

Mahlerova jedenáctka.

(KAŠPAROVÁ, Alena – KAMP, Michal, Židé na Havlíčkobrodsku, Havlíčkův Brod 2008, s. 147.)

AFK Německý Brod, v roce 1925, druhý zprava Willy Mahler.

(KAŠPAROVÁ, Alena – KAMP, Michal, Židé na Havlíčkobrodsku, Havlíčkův Brod 2008, s. 143.)

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv Památníku Terezín, fond Ghetto Terezín (podskupina Kultura – různé), Deník Willyho Mahlera, inv. č. 5704; fond Ghetto Terezín (podskupina Korespondence – Ilegální), Motáky, inv. č. 5698; fond MP Terezín (Korespondence – legální), Dopisnice z MP pro manželku, inv. č. 10447.

Katastrální úřad Havlíčkův Brod, pozemkové knihy Havlíčkův Brod, vložka 281

Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, fond Kapitalismus, Vzpomínky J. K.

Národní archiv ČR (NA), Fond židovské matriky HBMA, inč. 400.

Státní okresní archiv Havlíčkův Brod (SOKAHB), fond Okresní úřad Německý Brod 1830 – 1940, kart. 153, Židovské kultovní věci; fond Archiv města Německý Brod, kart. 429.

Státní oblastní archiv Zámorsk (SOA Z), fond PLEAS a. s. Havlíčkův Brod 1916–1948, sign. I, inv. č. 2/8 -10, 2/12; sign. II, inv. č. 1/30.

Editované prameny

FRANK, Anne, *Deník*, Praha 2002.

Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, *Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ed. Jiří SEHNAL, In: Časopis Matice moravské č. 119, 2000, s. 367–389.

Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto – Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635–1651, ed. František TISCHER, Praha 1908.

JIRAN, Antonín, *Byl jsem číslo 33.204*, Stará Paka 1946.

Lidmila z Lisova, Alžběta, *Rodinné paměti*, ed. Jana RATAJOVÁ, Praha 2002.

MORAVCOVÁ, Věra, *Vzpomínky a harmonika*, Žďár nad Sázavou 1995.

NOSIC, Kryštof Václav, *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, ed. Jiří, KUBEŠ, Praha 2004.

REDLICH, Egon, *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942–22. 10. 1944*, Brno 1995.

ROUBÍČKOVÁ, Eva, *Terezínský deník 1941–45*, Praha 2009.

Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků, ed. Gustav GELLNER, Praha 1938.

Literatura

BONDYOVÁ, Ruth, *Jacob Edelstein*, Praha 2001.

ČERNÝ, František, *Theater – Divadlo*, Praha 1965.

- Encyklopedie Německý Brod, Sčítání lidu z roku 1930, 2007.
- FIEDLER, Jiří, *Židovská komunita HB*, text pro Městský úřad v Havlíčkově brodě, 2000.
- HART, Ivan, *Květy patří jubilantům*, Havlíčkův Brod 1971, s. 44–46.
- Havlíčkobrodsko v národním odboji 1914–1918, 1939–1945, Havlíčkův Brod 1946.
- HYNDRÁKOVÁ, Anna – KREJČOVÁ, Helena - SVOBODOVÁ, Jana, *Prominenti v ghettu Terezín 1942–1945*, Praha 1996.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila, *Terezínské ghetto*, Památník Terezín 2005.
- JANOUCHEK, František, *Sám ďábel by se rděl*, Praha 2003.
- JELÍNEK, Jan, *A kde byl Bůh...?*, Brno 2014.
- JIRÁČEK, Milič, *Josef Mahler, zapomenutý vynálezce*, In. Havlíčkobrodsko 16, Havlíčkův Brod 2003.
- JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 2007.
- KAŠPAROVÁ, Alena – KAMP, Michal, *Židé na Havlíčkobrodsku*, Havlíčkův Brod 2008.
- KÁRNÝ, Miroslav, „*Konečné řešení*“, Praha 1991.
- KIEVAL, Hillel J., *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*, Praha 2011.
- Kosmova kronika česká, Praha 1949, s. 142.
- KRYL, Miroslav, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1944*, Třebíč 1999.
- KUDRNÁČ, Václav, *Úplný adresář politického okresu německobrodského*, Německý Brod 1903.
- KUNA, Milan, *Hudba vzdoru a naděje, Terezín 1941–1945: O činnosti v koncentračním táboře Terezín*, Praha 2000.
- LAGUS, Karel – POLÁK, Josef, *Město za mřížemi*, 2006.
- LANGHAMEROVÁ, Miroslava a kol., *Malá pevnost Terezín 1940–1945*, Praha 1996.
- MAKAROVA, Jelena G. – KUPERMAN, Victor – MAKAROV, Sergei, *Univerzita přežití: Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941–1945*, Praha 2002.
- MAHLER, Willy (wm), *Průtrž mračen na Žďársku*, In Lidové noviny, 23. 8. 1934, ročník 42, č. 421, s. 4.; *Najala vrahy na muže*, In Lidové noviny, 1. 11. 1937, ročník 45, č. 548, s. 3.
- NOVÁK, Václav, *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988.
- PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993.
- POŁONCARZ, Marek, *Internační tábor pro německé obyvatelstvo: Malá pevnost Terezín 1945–1948*, Terezín: Památník Terezín 1997.

- ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, *Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938–1945*, In: *Osud Židů v protektorátu 1939–1945 : Sborník studií Livie Rothkirchenové – Evy Schmidtové – Hartmannové a kol.*, Praha 1991, s. 17–79.
- RYCHECKÝ, Jiří, *Společnost Gustava Mahlera*, In *Cesta Vysočiny*, 28. 1. 2003, ročník 43, č. 4, str. 5.
- SCHLAICHERTOVÁ, Dana, *Architektura a urbanismus Havlíčkova Brodu 1848–1938*, Havlíčkův Brod 1998.
- SCHUBERT, Kurt, *Dějiny Židů: [historie, náboženství, antisemitismus]*, Praha 2003.
- SZULAKIEWICZ, Władysława, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, 2013.
- ŠORMOVÁ, Eva, *Divadlo v Terezíně 1941/1945*, Ústí nad Labem 1973.
- ŠVEJDA, Oldřich, *Nový průvodce po Německém Brodě*, Německý Brod 1914.
- Terezínská pamětní kniha, Terezínská iniciativa, Praha 1995.
- UTITZ, Emil, *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*, Praha 1947.
- VOSICKÝ, Jaroslav, *50 let kopané v Havlíčkově Brodě 1911–1961*, Havlíčkův Brod 1961.
- ZAJÍC, Jan – ZLÁMAL, Václav, *Českomoravská Vysočina*, 1. díl, Kraj německobrodský, Německý Brod 1939, s. 28.

Diplomové práce

- HAVLÍKOVÁ, Tereza. *Kulturní život v Terezíně*. Praha 2009, Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta.
- KAMP, Michal. *Mahlerové v Německém Brodě 1861–1948*. Brno 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- KUČEROVÁ, Michaela. *Samospráva a velení SS v ghettu Terezín*. Brno 2013. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.